

Vanjska politika Jugoslavije 1960-ih i 1970-ih godina

Žigić, Bojan

Master's thesis / Diplomski rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:559757>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-23**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i povijesti

Student: Bojan Žigić

Vanjska politika Jugoslavije 1960-ih i 1970-ih godina

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2014. godine

Sažetak

U prvim godinama nakon završetka II. svjetskog rata Jugoslavija se našla u nezavidnoj situaciji. Najveći ideološki saveznik i partner, SSSR, želio ju je podčiniti i ekonomski iscrpiti, dok su se s druge strane nalaze SAD, s ciljem da SSSR-u „preotmu“ Jugoslaviju i stave ju pod svoj utjecaj. Jugoslavija se, kao mala europska država, našla u središtu hladnoratovske borbe između dvije supersile. Kako bi izašla iz uglavnom zadatih europskih i svjetskih okvira, Jugoslavija se morala okrenuti „trećoj strani“ koja 1950-ih još uvijek nije postojala. Kako bi sama stvorila tu „treću stranu“ Jugoslavija je počela uspostavljati kontakte s onim zemljama koje su joj bile slične po političkim i drugim ciljevima, ali koje su se također nalazile izvan blokovske podjele svijeta. Najveće i najznačajnije partnere Jugoslavija je pronašla u Indiji i Egiptu. Predsjednik Josip Broz Tito je zajedno s indijskim premijerom Jawaharlalom Nehruom te egipatskim predsjednikom Gamelom Abdelom Nasserom stvorio novi pokret koji, prema tadašnjoj podjeli svijeta, nije trebao postati novi treći blok, već zajednica naroda i država spremnih da međusobno surađuju na principima miroljubive koegzistencije. „Velika trojka“ (Tito, Nehru, Nasser) pronašla je istomišljenike i partnere u novonastalim zemljama Afrike, Azije i Latinske Amerike nakon procesa dekolonizacije. Na Beogradskoj konferenciji u rujnu 1961., na svjetsku pozornicu izašao je novi pokret predvođen Titom, Nehruom i Nasserom. Pokret nesvrstanih, iako nikada nije značajnije utjecao na svjetsku politiku, dokazao je da se i male i srednje zemlje mogu organizirati te sudjelovati na konstruktivnom političkom nivou. Jugoslaviji je Pokret nesvrstanih predstavljao najvažnije vanjskopolitičko oruđe 1960-ih i 1970-ih. Ona je bila najaktivnija članica Pokreta i protagonist izvornih načela. Razdoblje 1960-ih i 1970-ih bilo je vrlo aktivno razdoblje za jugoslavensku vanjsku politiku. Državni interesi i politika često su se nalazili na kušnji, a iz njih je Jugoslavije često izlazila jača. Iz svega toga se može zaključiti da je Jugoslavija imala mnogo više uspjeha u vanjskoj nego u unutarnjoj politici.

Ključne riječi: Jugoslavija, vanjska politika, Pokret nesvrstanih

Uvod

Vanjska politika Jugoslavije 1960-ih i 1970-ih zasigurno je najinteresantnije i najaktivnije razdoblje u cjelokupnoj povijesti Jugoslavije od kraja II. svjetskog rata do njezinog raspada 1990-ih. Stvaranjem Pokreta nesvrstanih i svojom ulogom u njemu, Jugoslavije je postala važan čimbenik na svjetskoj političkoj sceni te je sudjelovala, posredno i neposredno, u brojnim svjetskim događanjima. U tom vremenu Jugoslavija je trebala nešto što će je učiniti važnom i vidljivom u svijetu te joj je upravo Pokret nesvrstanih postao glavno sredstvo u međunarodnim odnosima. U ovom ću diplomskom radu predstaviti najvažnije elemente i događaje jugoslavenske vanjske politike 1960-ih i 1970-ih. U prvom poglavlju ću se osvrnuti na razdoblje nakon II. svjetskog rata i odnose Jugoslavije s dvije najveće sile, SAD i SSSR, u tom razdoblju. U drugom poglavlju ću prikazati put Jugoslavije od potpune izolacije do stvaranja Pokreta nesvrstanih, što je on predstavljao i kakvu je ulogu u njemu imala Jugoslavija. U trećem poglavlju ću nešto više reći o međunarodnim odnosima Jugoslavije sa SAD-om i SSSR-om tijekom 1960-ih i 1970-ih. U četvrtom poglavlju objasniti ću ulogu Jugoslavije tijekom kriza na Bliskom istoku i u Čehoslovačkoj. U petom poglavlju prikazati ću međunarodne odnose Jugoslavije s Kinom. U šestom poglavlju ću nešto više reći o odnosima Jugoslavije i Svete Stolice. U sedmom i osmom poglavlju osvrnut ću na međunarodne odnose Jugoslavije s Italijom te SR Njemačkom i DDR-om. U devetom poglavlju donosim popis literature koje sam koristio tijekom pisanja ovog diplomskog rada.

Sadržaj

Sažetak

Uvod

1. Vanjska politika Jugoslavije nakon II. svjetskog rata.....	5
1.1. Odnosi sa SAD-om nakon II. svjetskog rata.....	5
1.2. Odnosi sa SSSR-om nakon II. svjetskog rata.....	8
2. Jugoslavija u Pokretu nesvrstanih.....	11
2.1. Od izolacije do politike nesvrstavanja.....	11
2.2. Od Bandunga do Beograda.....	14
2.3. Beogradska konferencija.....	19
2.4. Pregled konferencija Pokreta nesvrstanih 1960-ih i 1970-ih.....	22
2.5. Jugoslavija i Pokret nesvrstanih 60-ih i 70-ih.....	23
2.6. Problemi unutar Pokreta nesvrstanih.....	26
3. Međunarodni odnosi s velesilama 1960-ih i 1970-ih.....	27
3.1. Odnosi sa SAD-om.....	27
3.2. Odnosi sa SSSR-om.....	29
4. Jugoslavija u žarištu svjetskih kriza.....	31
4.1. Sukobi na Bliskom istoku.....	31
4.2. Čehoslovačka kriza.....	33
5. Odnosi s Kinom.....	37
6. Odnosi s Vatikanom.....	39
7. Odnosi s Italijom.....	42
8. Odnosi sa SR Njemačkom i DDR-om.....	43
9. Zaključak.....	44
10. Popis literature.....	45

1. Vanjska politika Jugoslavije nakon II. svjetskog rata

Jugoslavija se s razvojem općih odnosa u Europi odmah poslije rata našla na samoj demarkacijskoj liniji kojom je bila podijeljena Europa već u trenutku pobjede u II. svjetskom ratu. To je u velikoj mjeri kompliciralo problem određivanja njezinih zapadnih granica i uopće unijelo mnoge elemente nemira i opasnosti u njezin međunarodni položaj. Prvi impuls u vanjskoj politici Jugoslavije, pojačan u velikoj mjeri iskustvom tijesne suradnje u vrijeme rata, bio je razvijanje dobrih odnosa s obje strane (SAD i SSSR), koje su se počele sve jasnije ocrtavati još pri kraju rata. Nastojanje da se održe dobri odnosi s obje strane bilo je – pored toga što je bilo nastavak politike iz vremena rata – zasnovano i na nadi da će poslijeratna obnova europskih zemalja stvoriti povoljne uvjete za mirnu i konstruktivnu suradnju među njima. Zaoštavanje odnosa, najprije sa Zapadom, a onda, i to još više, s Istokom, potisnula je aktivnost Jugoslavije s pravca izgrađivanja općeeuropskih odnosa.¹

1.1. Odnosi sa SAD-om nakon II. svjetskog rata

Odnosi Jugoslavije sa SAD-om nakon II. svjetskog rata zaostajali su iza odnosa s Engleskom ili Francuskom. Početna nezainteresiranost i stav povoljniji od britanskog pretvorili su se još 1946. godine u sve energičnije nastupanje i u ovom dijelu Europe. Među ostalim razlozima za pogoršanje odnosa treba posebno spomenuti incident s dva američka transportna zrakoplova u Sloveniji koji su oboreni nad jugoslavenskim zračnim prostorom. Incident sa zrakoplovima prilično je poremetio jugoslavensko-američke odnose, ali nesumnjivo nije utjecao na njihov opći tijek, niti u pogledu određivanja granica niti u vezi s drugim pitanjima. Ti su odnosi tada bili uglavnom definirani uvjerenjem SAD-a da je Jugoslavija „sovjetski satelit“, pa je, prema tome, bilo nemoguće, čak i bez incidenta sa zrakoplovima, postići veće razumijevanje za interese Jugoslavije i njezine zahtjeve. U stvari, u to je vrijeme u SAD-u upravo bila formulirana Trumanova doktrina, plan pomaganja antikomunističkim režimima u Grčkoj i Turskoj, pa je bilo očito da je američka vlada zapravo izazivala zaoštavanje s Jugoslavijom i da je ono odgovaralo otvorenijoj antikomunističkoj orijentaciji te velike sile.²

¹ Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, Nolit, Beograd 1976., str. 166.

² Isto, str. 200.

Razdoblje od ljeta 1946. do ljeta 1948. godine bilo je najteže u odnosima između dvije zemlje. Kulminacija u pogoršavanju odnosa u tom periodu bila je svakako Tripartitna deklaracija (dokument kojim su SAD, Francuska i Velika Britanija predali upravu nad čitavim teritorijem Slobodnog teritorija Trsata Italiji), potpisana u Londonu 20. ožujka 1948. Iako je bila riječ o aktu tri sile, njihov međusobni odnos u to vrijeme toliko je bio određen američkom hegemonijom da je utjecaj te deklaracije u prvom redu imao reperkusije na odnose sa SAD-om.³

U tom istom razdoblju, točnije, 9. srpnja 1947., Jugoslavija je objavila da odbija poziv na konferenciju koju su zajedničke sazvale vlade Francuske i Velike Britanije s ciljem da se postigne sporazum o provedbi američkog plana ekonomske pomoći poznatog pod nazivom Marshallov plan. Odbijanje Marshallovog plana bilo je istovremeno odraz solidarnosti sa zemljama Istočne Europe, ali također i proizvod nepovjerenja u zapadne sile u vezi s postojećim stanjem odnosa i u vezi s njihovom, a posebno američkom, političkom akcijom prema Jugoslaviji i stavom prema njezinim problemima s Italijom. Tako je taj događaj u neku ruku još učvrstio već postojeće loše odnose Jugoslavije sa zapadnim silama. Iz ove teške situacije jugoslavensko-američki odnosi izašli su u većoj mjeri – i pored daljnjeg postojanja jake opozicije u SAD-u – početkom pedesetih godina. Pomoć u hrani zbog suše 1950., koja je formalno dogovorena u suradnji s Velikom Britanijom i Francuskom, iako je gotovo sav teret pao na SAD, bio je prvi akt dobre volje prema Jugoslaviji. Pošto je bilo u pitanju suzbijanje prijetnje glada, bio je to i za američku vladu najpovoljniji način da se izvrši preokret. Međutim, taj preokret je i dalje bio opterećen velikim sumnjama i obostranim nepovjerenjem. Pored toga, američka je vlada očekivala da će se Jugoslavija postupno približiti zapadnom sustavu političkih i vojnih saveza i eventualno se uključiti u njega. Ovakvo očekivanje izražavalo se, istina, putem diskretnih aluzija i u neposrednim diplomatskim kontaktima. S druge strane, Jugoslavija je smatrala da uključivanje manjih zemalja, sa slabijim vojnim potencijalima, u bilo kakav savez (NATO ili Varšavski pakt) neminovno vodi podređivanju vlastite vanjske politike osnovnim linijama, a često i taktičkim potezima, vodeće sile u savezu. Sasvim je razumljivo da Jugoslavija nije imala drugog izbora nego da se uporno zalaže za svoju nezavisnost i ostajanje izvan svake blokovske grupacije. Njezina suradnja sa SAD-om bila je zato moguća samo onda ako je postojanje nezavisne Jugoslavije bilo moguće dovesti u sklad s političkim koncepcijama i strateškim ciljevima SAD-a.⁴

³ Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, str. 200.

⁴ Isto, str. 201-204.

Uskoro poslije prvih akata suradnje i popravljnja međusobnih odnosa, ti su se odnosi počeli dalje razvijati. Kako je svaka nada u ostvarenje dominacije nad Jugoslavijom morala biti napuštena, u području politike, SAD-u je ostala jedina moguća opcija: spriječiti da na tom geografski značajnom području ne dođe do dominacije druge strane. Prema tome, iako je polazila sa sasvim drugih pozicija i rezonirala na sasvim drugačijim osnovama, američka politika prema Jugoslaviji nije bila u sukobu s aspiracijama Jugoslavije da sačuva i ojača svoju nezavisnost. Stavovi dviju država i dalje su praktički u svakom pogledu bili različiti, ali su bili kompatibilni u pogledu osnovnih i životnih interesa Jugoslavije i njezine neposredne budućnosti. Na toj osnovici Jugoslavija je primala vojnu pomoć od SAD-a u periodu od 1952. do 1958. godine, pored ekonomske pomoći, koja počela još krajem 1950. godine i postupno se završavala u vrijeme kada je Jugoslavija zatražila obustavu vojne pomoći. Ovo obustavljanje pomoći izvršeno je sporazumno na inicijativu Jugoslavije, a bilo je zasnovano na promijenjenoj međunarodnoj situaciji i na sposobnosti Jugoslavije da komercijalnim kanalima nabavi vojni materijal koji još ne može sama proizvesti.⁵

Poboljšanje odnosa sa SSSR-om nije dovelo do kvarenja odnosa sa SAD-om, nego samo do prestanka davanja pomoći, koja je ionako uvijek, u većoj ili manjoj mjeri, opterećivala odnose, budući da je u SAD-u uvijek bilo opozicije davanju pomoći jednoj „komunističkoj“ zemlji. Period do prestanka davanja pomoći bio je period poboljšavanja odnosa, tako da se potkraj tog perioda javila inicijativa da predsjednik Jugoslavije posjeti SAD. Međutim, do tog puta nije uopće došlo, jer je američka vlada oklijevala da se na bilo kakav način ogradi od vrlo bučne kampanje Katoličke crkve, političkih emigranata, ustaša i četnika, kao i s njima povezanih krugova u SAD-u. Ovaj incident najbolje je ipak pokazao da su u danim prilikama i u okvirima opće svjetske situacije mogućnosti popravljnja jugoslavensko-američkih odnosa prilično ograničene. Naime, u to vrijeme, a također i niz godina nakon toga, SAD je i dalje vodila aktivnu blokovsku politiku Hladnog rata i neograničenih pretenzija za proširivanjem američke dominacije u svijetu, tobože u ime okupljanja „slobodnog svijeta“ u borbi protiv „komunizma“. U tim okolnostima niti se američka vlada mogla zaista pomiriti sa stanjem u Jugoslaviji, niti se Jugoslavija mogla odreći otvorenog i oštrog kritiziranja američkog ponašanja u svijetu.⁶

⁵ Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, str. 204.

⁶ Isto, str. 205-206.

1.2. Odnosi sa SSSR-om nakon II. svjetskog rata

Jugoslavija je odmah po završetku rata izražavala težnju za izradom kolektivne akcije u svrhu mijenjanja međunarodnih odnosa i prilika u svijetu putem saveza i tijesne suradnje sa Sovjetskim Savezom. U stvari je od samog početka SSSR bio istican kao uzor, kao prva zemlja u kojoj je došlo do izgradnje novog socijalističkog društvenog uređenja. Dodamo li tome i veliku odanost SSSR-u, čiji je ratni doprinos oduševljavao i borce i sve ostalo stanovništvo Jugoslavije, bilo je zaista dovoljno razloga da se odnosi od samog početka pa nadalje razvijaju u najvećoj slozi i ljubavi. Ipak, kao što će se pokazati, uskoro poslije završetka rata i u mirnodopskom razvoju zemlje dolazilo je do nesporazuma i nesuglasica, koji ovog puta nisu bili objašnjivi slabim komunikacijama kao u vrijeme rata.⁷

Prve godine nakon rata protekle su u pokušaju da se Jugoslaviji nametne sovjetski model socijalizma. Istovremeno je to bio i period u kojem se taj pokušaj sukobljavao s otporom koji je bio vrlo nejasno definiran, ali koji je ipak uspio da se dovoljno rano kristalizira upravo u otporu protiv te staljinizacije Jugoslavije. Tako je dolazilo do sve češćih nesuglasica i sporova, pri čemu je jugoslavenska strana težila slobodnijem unutarnjem razvoju i većoj samostalnosti, što Sovjeti nisu prihvaćali. Sporovi su učestali početkom 1948. i tada je uslijedio Staljinov pritisak na Jugoslaviju. CK KPJ je na sastanku održanom 1. ožujka 1948. ustanovio da su odnosi Jugoslavije sa SSSR-om u posljednje vrijeme u „raskoraku“. Odbijen je i sovjetski prijedlog da se odmah uspostavi jugoslavensko-bugarska federacija, čime je Staljin nastojao oslabiti Jugoslaviju i jače je podrediti svojoj kontroli. Do definitivnog raskida u odnosima između Jugoslavije i SSSR-a došlo je 18. ožujka 1948. opozivom sovjetskih vojnih stručnjaka i 19. ožujka opozivom civilnih stručnjaka. Staljin i Molotov su 27. ožujka 1948. uputili Titu i ostalim članovima CK KPJ pismo, u kojem se jugoslavenski komunistički vrh optužuje za antisovjetsku djelatnost i pokušaje „detroniziranja sovjetskog sustava“. U pismu se navodi i „uljuljkivanje“ u teoriju mirnog urastanja kapitalističkih elemenata u socijalizam. Odgovor CK KPJ na pismo Staljina i Molotova odbacivao je sve optužbe i predložio CK KPSS da se nesporazum riješi u razgovorima predstavnika dviju partija. Staljin i Molotov uputili su CK KPJ novo pismo u kojem se jugoslavenski odgovor kvalificira kao „zaoštavanje konflikta“.⁸

⁷ Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, str. 94.

⁸ Matković, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije: 1918-1988., hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb 1988., str. 301.

Sastanak Informbiroa, organizacije koju je Staljin stvorio kako bi ostvario jači politički i ekonomski utjecaj SSSR-a na zemlje u kojima su bili uspostavljeni komunistički režimi, održan je sredinom lipnja 1948. u Bukureštu bez sudjelovanja predstavnika KPJ. Predstavnici svih partija okupljenih u Informbiroa odobravali su postupak CK KPSS, a vodstvo KPJ je optuženo za „neprijateljsku politiku prema SSSR-u, diskreditiranje sovjetske armije i izjednačavanje vanjske politike SSSR-a s vanjskom politikom imperijalističkih sila“. Napokon, na osnovu svega utvrđuje se da se KPJ isključila iz obitelji bratskih komunističkih partija i, prema tome, iz redova Informbiroa. Otkazani su svi ugovori članica Informbiroa s Jugoslavijom i ona je potpuno ekonomski blokirana.⁹

Teška ekonomska situacija prisilila je jugoslavensku vladu da potraži pomoć u hrani i sirovinama za tvornice, ali i za naoružanje. Kako je Zapad bio u hladnom ratu sa SSSR-om, otpor Jugoslavije Staljinu bio mu je u interesu, pa joj je – mijenjajući odnos prema Jugoslaviji – traženu pomoć i dodijelio. Jugoslaviji je počela pristizati gospodarska i vojna pomoć SAD-a i zapadnih zemalja. One su joj pružale i političku podršku, pa joj je to pomoglo da se održi u sudaru s istočnim blokom. Nakon Staljinove smrti (5. ožujka 1953.) pritisak istočnog bloka je popustio, a počela je slabiti i ekonomska blokada. Promjene na vrhu SSSR-a dovele su i do promjene u vanjskoj politici Jugoslavije. Zaustavljen je proces političkog približavanja Zapadu, a otvarao se proces normalizacije odnosa sa SSSR-om. Borba za vlast u SSSR-u završila se u korist Nikite Hruščova, koji je već u lipnju 1954. predložio CK KPSS uređivanje odnosa, priznajući da u Jugoslaviji „postoji socijalizam“. Polovicom 1955. u Beogradu je boravila sovjetska delegacija na čelu s Nikitom Hruščovom. Na kraju posjeta potpisan je dokument poznat pod nazivom *Beogradska deklaracija*. U deklaraciju su istaknuta načela na kojima će se zasnivati odnosi između dviju zemalja: poštivanje suverenosti, nezavisnosti, integriteta i ravnopravnosti u međunarodnim odnosima i odnosima s drugim državama. Sredinom sljedeće godine uslijedio je Titov posjet SSSR-u, pa je tom prilikom potpisana *Moskovska deklaracija* o odnosima između SKJ i KPSS. U toj je deklaraciji posebno naglašena mogućnost različitih puteva u socijalizam, jer su – kako je navedeno – „putevi socijalističkog razvoja u raznim zemljama i uvjetima različiti“. Beogradskom i Moskovskom deklaracijom sovjetski komunistički vrh povukao je svoje ocjene o Jugoslaviji i priznao da je napad Staljina na KPJ 1948. bio nepravedan i štetan.¹⁰

⁹ Matković, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije: 1918-1988.*, str. 302.

¹⁰ Isto, str. 317-318.

Nakon normalizacije, jugoslavensko-sovjetski odnosi su ponovno nekoliko puta dolazili u krizu. Kada je u listopadu 1956. u Mađarskoj došlo do pobune protiv komunističkog režima i do vojne akcije sovjetskih trupa, jugoslavenska vlada nije odobravalala sovjetsku intervenciju. Davanje azila bivšem predsjedniku mađarske vlade Imri Nagyu u jugoslavenskom veleposlanstvu u Budimpešti zategnulo je ne samo jugoslavensko-sovjetske odnose, nego i odnose Jugoslavije s ostalim zemljama Istočnog bloka. Već u studenom 1957. izbile su nove nesuglasice. Naime, u Moskvi je tada održano savjetovanje komunističkih i radničkih partija u povodu 40. obljetnice Listopadske (Oktobarske) revolucije. Tom je prilikom donesen tzv. *Manifest mira*, a istodobno je potpisana i posebna deklaracija dvanaest komunističkih i radničkih stranaka socijalističkih zemalja. Tekst je sročena na načelima monolitnosti i općih osnovnih zakonitosti razvoja socijalizma, koja jugoslavenska delegacija nije prihvatila, pa je deklaraciju odbila otpisati. Jugoslavenski komunistički čelnici optuženi su da su „izdali i proglasili zastarjelim marksizam-lenjinizam“, suprotstavili se međunarodnom komunističkom pokretu i odvojili svoju zemlju od socijalističkog lagera.¹¹

Nakon gorkog iskustva u odnosima s KPSS i ostalim partijama socijalističkog lagera, nije se otvorio problem vanjske politike Jugoslavije u užem smislu, već problem s kojim se revolucionarnim snagama u svijetu SKJ treba povezati na međunarodnom planu, a tek onda kakva treba biti državna vanjska politika. Otvorilo se pitanje: može li Jugoslavija izaći na nivo i horizont svjetskih tokova društvenog razvoja i treba li i može li SKJ izaći iz uskih okvira sektaštva međunarodnog komunističkog pokreta. Političko i vojno savezništvo Jugoslavije s kapitalističkim zemljama nije išlo u prilog političkoj vlasti SKJ, pa ga je trebalo izbjeći. Pri tome je određena sumnjičavost prema SSSR-u i dalje ostala, što je utiralo put ideji i politici nesvrstanosti, u razdoblju sve izrazitijeg sučeljavanja dvaju svjetskih antagonističkih blokova. Očito, dakle, Jugoslaviji nije odgovaralo nikakvo vezanje ni za Istok ni za Zapad. Trebalo je izaći iz okvira tih dilema i zasnovati dugoročnu stratešku orijentaciju vanjske politike kao sredstva revolucionarne strategije.¹²

¹¹ Matković, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije: 1918-1988.*, str. 324-325.

¹² Dušan, Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: glavni procesi 1918-1988.*, Školska knjiga, Zagreb 1985.

2. Jugoslavija u Pokretu nesvrstanih

2.1. Od izolacije do politike nesvrstavanja

Prva posljedica istovremenog zaoštavanja odnosa s Istokom i Zapadom 1948. godine bila je praktički potpuna izolacija Jugoslavije u međunarodnoj zajednici. To je stanje pogoršala i činjenica da je do toga došlo neočekivano, u smislu naglog zaoštavanja krize, iako su se odnosi nepovoljno razvijali na obje relacije već niz godina. Jugoslavija u tom trenutku nije mogla razviti prijateljske odnose ni s kim u svijetu. U to vrijeme još nema nikakvog pokreta nesvrstanih zemalja. To je vrijeme novih međunarodnih odnosa u kojima glavnu riječ imaju dvije najveće sile – SAD i SSSR.¹³

Male i srednje države, posebno u Europi, bile su u većini uvučene u dva antagonistička bloka, u kojima su – uz ideološke elemente – ubrzo počeli prevladavati velikodržavni interesi suprotstavljenih velikih sila. Opredjeljivanje za jedan ili drugi blok davalo im je gospodarsku sigurnost koju su morale plaćati ograničavanjem vlastite vanjskopolitičke inicijative. Interesi velikih sila, predvodnica blokova, potisnuli su interese ostalih članica koalicije.¹⁴ U tom trenutku nigdje nije bilo na vidiku uporište na koje bi se Jugoslavija mogla osloniti, nikakav prijatelj s kojim bi se mogla posavjetovati ili udružiti. Ista je pusta slika bila u neposrednoj blizini, kao i na dalekim međukontinentalnim prostranstvima. Sasvim je jasno da u toj situaciji nije moglo biti govora o nesvrstanošću ili nekom širokom pokretu u međunarodnoj zajednici. Jugoslavija je u tom sudbonosnom povijesnom trenutku bila nesvrstana samo u tom smislu što nije imala nikog s kim bi se mogla svrstati, a da ne napusti točno određene i neotuđive principe, odnosno životne interese. Izolacija je u tim prilikama od 1948. godine bila jedini put, jedina alternativa kapitulaciji bilo prema Istoku ili Zapadu. Kada su se stvorili prvi uvjeti za ponovno aktivnije nastupanje na svjetskoj pozornici, Jugoslavija je po svom društvenom biću i po svojim pogledima bila spremna zauzeti vodeće mjesto u formiranju Pokreta nesvrstanih zemalja usporedo s drugim protagonistima tog povijesnog zbivanja. Prva prilika kada je Jugoslavija bila dovedena u situaciju da aktivno i samostalno djeluje na svjetskoj sceni pojavila se uskoro, već 1950. godine, povodom izbijanja rata u Koreji.¹⁵

¹³ Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, str. 117.

¹⁴ Matković, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije: 1918-1988.*, str. 326.

¹⁵ Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, str. 122.

Te je godine Jugoslavija bila izabrana za člana Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda na dvije godine. Tom prilikom Jugoslavija je zauzela konstruktivan stav: obje se strane pozivaju na bezuvjetnu obustavu neprijateljstava i na povlačenje na demarkacijsku liniju. Tek postupno, tijekom rata u Koreji i u dugotrajnim pregovorima oko njegovog okončanja, počinje se u UN-u sve više formirati stalna suradnja jedne jezgre delegacija koje kasnije postaju prvi sudionici Pokreta nesvrstanih zemalja. Svakako, prva zemlja s kojom se Jugoslavija našla na istoj liniji i koja je tim putem pošla na bazi temeljitih razmatranja bila je Indija s predsjednikom vlade Jawaharlalom Nehruom, na čelu. Ta prva iskustva, koja su izazvala zaoštavanje Hladnog rata, a koja su ujedno prvi znak otpora protiv pretvaranja svijeta u poprište isključive akcije najvećih sila, bila su veliko ohrabrenje i potakla su još aktivnije zalaganje Jugoslavije na međunarodnom planu. Osnovne misli u tom pravcu iznio je još na Generalnoj skupštini UN-a šef jugoslavenske delegacije Edvard Kardelj. „Narodi Jugoslavije ne mogu prihvatiti pretpostavku da čovječanstvo danas treba birati između dominacije jedne ili druge velike sile. Smatramo da postoji i drugi put, težak, ali nužan put demokratske borbe za svijet slobodnih i jednakopravnih naroda, za demokratske odnose među narodima, protiv miješanja izvana u unutarnje stvari naroda i svestranu miroljubivu suradnju naroda na bazi jednakopravnosti...“ Time je prvi put nakon povlačenja u izolaciju 1948. godine Jugoslavija izašla na svjetsku scenu kao protagonist jednog novog sustava odnosa u svijetu.¹⁶

Veze koje su bile uspostavljene u tom ranom poslijeratnom periodu imale su veliki utjecaj na kasnije razvijanje odnosa Jugoslavije s nesvrstanim zemljama s drugih kontinenata. Međutim, aktivnost u razvijanju odnosa, koliko god je to bilo moguće, nije se ograničavala samo na akcije unutar foruma UN-a, nego se postupno prenosila na one zemlje koje su na to bile spremne i u vezi s razvojem njihovog odnosa prema Jugoslaviji. Jugoslavija je težila unaprijediti svoje odnose upravo s onim i onakvim zemljama s kojima ju je vezala zajednička težnja ka vođenju samostalne vanjske politike i s kojima ju je zbližavala opća sličnost položaja u međunarodnoj zajednici. Tako dolazi do nastojanja da se razviju odnosi sa zemljama Afrike i Azije. U to vrijeme, u prvoj polovici pedesetih godina, broj takvih zemalja bio je vrlo ograničen. Prvi značajan korak na tom putu bio je poziv etiopskom caru Haile Selasiju da posjeti Jugoslaviju, što je on i učinio krajem srpnja 1954. godine. Tim su kratkim kontaktom uspostavljeni izuzetno prisni odnosi između dvije zemlje.¹⁷

¹⁶ Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, str. 122-123.

¹⁷ Isto, str. 127.

Ipak, u tom nastojanju treba posebno podvući dalekosežnu važnost Titovog puta u Indiju i Burmu brodom „Galeb“ i tom prilikom uspostave prvog kontakta s egipatskim predsjednikom Nasserom prilikom prolaska kroz Sueski kanal na povratku s tog puta 5. veljače 1955. Taj je put bio prvi povijesni korak u razvijanju trajnih prijateljskih odnosa s Indijom, Burmom i Egiptom. To je ujedno bio i početni akt u razvijanju osobnih prijateljskih odnosa između tri vodeća državnika Tita, Nehrua i Nassera, koji su svojom zajedničkom akcijom više doprinijeli okupljanju i razvijanju Pokreta nesvrstanih zemalja nego bilo tko drugi. U to se vrijeme rodila ideja o definitivnoj i odlučnoj orijentaciji jugoslavenske vanjske politike na razvijanje suradnje i zajedničkog djelovanja sa zemljama tzv. Trećeg svijeta.¹⁸

Glavne smjernice jugoslavenske vanjske politike:

1. Ekonomska i svaka druga moguća suradnja s onim zemljama koje su spremne za takvu suradnju na bazi punog poštovanja ravnopravnosti i nezavisnosti;
2. Suradnja na političkom polju sa svim zemljama koje se bore za učvršćivanje mira i pravilno rješavanje međunarodnih pitanja, koja još postoje neriješena u vezi s prošlim ratom, ili bi ubuduće mogla iskrsnuti;
3. Vlada će i ubuduće braniti pred UN-om pravo malih i kolonijalnih naroda na slobodu i nezavisnost, tj. da same odlučuju o svojoj sudbini;
4. Vlada će i ubuduće imati ne samo negativan stav, već će se i boriti protiv stvaranja blokova i interesnih sfera, jer je duboko uvjerena da takve podjele svijeta zaista predstavljaju latentnu opasnost ratnih sukoba i katastrofa za čovječanstvo. Vlada smatra da to nije put ka učvršćivanju i očuvanju mira, već da se to danas može jedino postići unutar UN-a i strpljivim traženjem načina za rješavanjem spornih međunarodnih pitanja.¹⁹

U opredjeljenju za nesvrstanost, Jugoslavija je nalazila mogućnost nezavisnog i samostalnog unutarnjeg razvoja, pronašla put za izlazak iz izolacije u koju je bila dovedena i nalazila prostor za uspostavljanje suradnje sa svim onim zemljama koje su spremne surađivati na ravnopravnim osnovama. Pionirska uloga Josipa Broza Tita u rađanju nesvrstanosti i borba za dosljednu primjenu principa nesvrstane politike, veoma su podigli međunarodni ugled Jugoslavije.²⁰

¹⁸ Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, str. 128.

¹⁹ Bogetić, Olivera, *Nastanak i razvoj pokreta nesvrstanosti*, Export-press, Beograd 1981., str. 16.

²⁰ Isto, str. 17.

2.2. Od Bandunga do Beograda

Jače organizacijsko povezivanje nesvrstanih zemalja započelo je konferencijom u Bandungu (Indonezija) u travnju 1955., na kojoj je prisustvovalo 29 delegacija zemalja Azije i Afrike. Glavni inicijator i vodeća ličnost na toj konferenciji bio je Nehru, a Nasser je bio najznačajniji sudionik iz Afrike. Bandunška konferencija odigrala je vrlo značajnu ulogu u tome što je pokazala na živom primjeru koliko je značajno okupljanje državnika koji žele nešto sadržajno i novo staviti na dnevni red međunarodne zajednice. Bandung je u tom pogledu postavio najmanje dva značajna pitanja, dekolonizaciju i miroljubivu koegzistenciju, kao načelo po kojem vlade trebaju upravljati u svojim međunarodnim odnosima. Oba ova pitanja i postavke konferencije kasnije je preuzeo Pokret nesvrstanih.²¹

Proces dekolonizacije nakon II. svjetskog rata predstavlja ne samo okvir u kojem se razvija politika nesvrstanosti, već i polaznu točku tog kretanja. Pod utjecajem porasta i sazrijevanja narodnooslobodilačkih pokreta i slabljenja moći i autoriteta kolonijalnih sila u prvim godinama nakon rata, stvoren je niz zemalja na tlu Azije, Afrike i Latinske Amerike. Proces dekolonizacije neposredno je povezan s nastankom i razvojem nesvrstane politike, jer se nesvrstanost javlja prije svega u novooslobođenim zemljama. Proces dekolonizacije utkao je u politiku nesvrstanosti mnoge univerzalne premise. Zahtjev za potpunom dekolonizacijom bio je tako prvi opći element koji je pokrenuo nesvrstane zemlje da započnu organiziranu međunarodnu akciju. Proces dekolonizacije učinio je veoma vidljivim problem duboke podvojenosti između razvijenog i nerazvijenog dijela svijeta. Novooslobođene zemlje, bivše kolonije, našle su se pred dilemom – gdje i kako dalje. Jedini mogući pravac razvoja omogućavalo im je opredjeljenje za politiku nesvrstavanja na međunarodnom planu. Tako su nove i ekonomski nedovoljno razvijene zemlje bile jezgra Pokreta nesvrstanosti. Novooslobođene zemlje susretale su se sa sličnim problemima, što je uvjetovalo postupno stvaranje svijesti o zajedničkim interesima i potrebi ujedinjavanja napora u pravcu prevladavanja ekonomske nerazvijenosti. Težak prijelaz s kolonijalnog na nacionalno gospodarstvo, nastojanje da se izvrši ubrzana industrijalizacija, nepovoljni uvjeti razmjene na svjetskom tržištu, bili su veoma značajni faktori koji su utjecali na vanjskopolitičku orijentaciju manje razvijenih zemalja u prvim godinama nakon oslobođenja.²²

²¹ Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, str. 131.

²² Bogetić, Olivera, *Nastanak i razvoj pokreta nesvrstanosti*, str. 11.

Prvotno shvaćanje koegzistencije, kao mogućnosti mirnog i naprednog postojanja država različitih društvenih sustava, predstavlja u osnovi, prihvaćanje teritorijalnog i političkog statusa quo u svijetu. Ono negira tezu o neizbježnosti međusobnog sukoba zemalja različitih društvenih uređenja i time doprinosi učvršćivanju svjetskog mira. Koegzistencija se pojavila kao model za reguliranje odnosa između zemalja različitih društvenih uređenja, ali je razvoj međunarodnih odnosa pokazao da je njezina primjena neophodna i u odnosima zemalja istih društvenih uređenja. Širenje spektra primjene aktivne i miroljubive koegzistencije ima kapitalno značenje zbog toga što su se u periodu nakon II. svjetskog rata razbuknuli sukobi posebno u krugu zemalja koje pripadaju istom društvenom uređenju.²³

U programskoj deklaraciji vlade FNRJ 1954. godine izraženo je opredjeljenje za principe i ciljeve miroljubive koegzistencije. Od tada postoji puni kontinuitet jugoslavenske vanjske politike na osnovama koegzistencije. U Ustavu SFRJ iz 1974. izričito se navode principi i ciljevi koegzistencije: „Polazeći od uvjerenja da su miroljubiva koegzistencija i aktivna suradnja ravnopravnih država i naroda, bez obzira na razlike u njihovom društvenom uređenju, neophodan uvjet mira i društvenog napretka u svijetu, SFRJ temelji svoje međunarodne odnose na načelima poštovanja, nacionalne suverenosti i ravnopravnosti, nemiješanja u unutarnje poslove drugih zemalja, socijalističkog internacionalizma i rješavanja međunarodnih sporova mirnim putem.“ Jugoslavenski doprinos ostvarivanju principa koegzistencije sadržan je u njezinom zalaganju za razvoj i unapređenje odnosa sa svim zemljama svijeta. Plodotvornost koegzistencije došla je posebno do izražaja u odnosima Jugoslavije s velikim silama. Iako je u različitim fazama razvoja odnosa s velikim silama bila izložena njihovom ideološkom, političkom, ekonomskom pa i vojnom pritisku, Jugoslavija je uspjela sa svima njima uspostaviti ravnopravnu i obostrano korisnu suradnju. Važan čimbenik u odnosima sa svakom od njih predstavlja uvažavanje prava na razlike u unutarnjem razvoju u ocjeni krupnih međunarodnih pitanja. Jugoslavija nije prihvaćala stajalište da model aktivne i miroljubive koegzistencije služi isključivo za reguliranje međusobnih odnosa blokovskih grupacija, jedne naspram druge. Principi aktivne i miroljubive koegzistencije trebaju biti primjenjivani između svih zemalja, što znači i u okvirima samih blokovskih grupacija.²⁴

²³ Petković, Ranko, *Nesvrstana Jugoslavija i savremeni svet, spoljna politika Jugoslavije: 1945-1985.*, Školska knjiga, Zagreb 1985., str. 25.

²⁴ Isto, str. 24.

U srpnju 1956. održan je na Brijunima sastanak Tita, indijskog premijera Nehrua i egipatskog predsjednika Nassera. Na tom je sastanku prihvaćeno i potvrđeno „Pet načela miroljubive koegzistencije“ (Panchsheel) kao osnova budućeg Pokreta nesvrstanih. Ta su načela proizašla iz kinesko-indijskog sporazuma iz 1954. godine, kojim se predviđalo rješenje pitanja Tibeta. Načela prihvaćena u sporazumu između Kine i Indije obuhvaćala su odredbe o:

1. uzajamnom poštovanju teritorijalnog integriteta i suvereniteta;
2. uzajamnom nenapadanju;
3. nemiješanju u unutarnje poslove druge strane;
4. ravnopravnosti i zajedničkoj koristi;
5. mirnoj koegzistenciji.²⁵

Na tom je sastanku usvojena i deklaracija kojom se osuđuje podjela svijeta na blokove i predlaže postupno uklanjanje uzroka ratova, podržava borba za razoružanjem u okviru OUN-a i ističe potreba korištenja atomske energije u miroljubive svrhe. Bio je to inicijativni sastanak, nakon kojeg sva trojica počinju djelovati na liniji okupljanja sve većeg broja nezavisnih zemalja koje kasnije postaju članicama Pokreta.²⁶ Za Jugoslaviju je taj događaj bio od velike povijesne važnosti. Time je obilježen prelazak iz perioda borbe protiv izolacije u period aktivnog djelovanja na izgradnji Pokreta nesvrstanih zemalja. To što se taj sastanak održao u Jugoslaviji svakako je doprinijelo tome da on dublje i trajnije odjekne u samoj zemlji i probudi svijest o tome da Jugoslavija treba i može prijeći u energično nastupanje na svjetskoj sceni s pozitivnim programima, a ne samo u obrani svojih interesa i svoje posebne nezavisnosti. To je ujedno bila i polazna točka za mnogo sadržajnije i konkretnije djelovanje u onom dijelu svijeta gdje su se nalazili kandidati za Pokret nesvrstanih zemalja. Jugoslavenska diplomacija u Aziji, Africi, posebno na Bliskom istoku, i u Latinskoj Americi dobiva novi impuls. Jačaju se i stvaraju nova predstavništva, a sve su češći i kontakti, koji su inače već postojali. Posebna se pažnja posvećuje onim narodima koji se nalaze u jeku antikolonijalne borbe i koji stoje na pragu nezavisnosti. Jugoslavija u to vrijeme pruža punu podršku borbi svih oslobodilačkih pokreta u raznim dijelovima svijeta.²⁷

²⁵ Bilandžić, Dušan, *Osnovne društvene promjene u Jugoslaviji i svijetu nakon drugoga svjetskog rata: 1945-1973.*, Školska knjiga, Zagreb 1973., str. 250.

²⁶ Matković, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije: 1918-1988.*, str. 328.

²⁷ Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, str. 139.

Putovanja predsjednika Tita po zemljama Azije i Afrike (1959. – 1961.) imala su veliki utjecaj na politiku Jugoslavije. Pokazalo se da su njezina politika i njezina uloga u svijetu novooslobođenih zemalja prihvaćene i dobro shvaćene, a put je također jasnije osvijetlio mogućnosti koje se sve više razvijaju u pravcu okupljanja nesvrstanih zemalja u jedan moćni općesvjetski pokret. Postalo je jasno i nesumnjivo da Jugoslavija može i mora u tom kretanju odigrati značajnu ulogu i da je iznad svega potrebno da se njezino zalaganje za univerzalizaciju, onog što je počelo kao kretanje među zemljama dva kontinenta, mora nastaviti i još pojačati.²⁸

Početakom 60-ih godina nesvrstanost se razvija i djeluje u veoma burnoj i napetoj međunarodnoj situaciji u kojoj su posljedice Hladnog rata teško opterećivale svijet. Zategnutost između velikih sila i zaoštrenost njihovih međusobnih odnosa dosegli su vrhunac i predstavljali ogromnu prijetnju svjetskom miru. U tom periodu izbijaju mnogi lokalni ratovi, vojne i druge intervencije, a maha uzima i miješanje u unutarnje stvari nezavisnih zemalja. Primjena sile postaje bitno obilježje međunarodnih odnosa.²⁹ U to se vrijeme održavalo jubilarno XV. zasjedanje Generalne skupštine UN-a (počelo 20. rujna 1960.). Jugoslavija se zalagala za to da na zasjedanje dođe što veći broj državnika, po mogućnosti predsjednika država ili vlada, iz tzv. Trećeg svijeta. Tom prilikom, 29. rujna, konačno je uspjelo da se u prostorijama Jugoslavenske misije pri UN-u okupe oko Tita indijski premijer Nehru, egipatski predsjednik Nasser, indonežanski predsjednik Sukarno te ganski predsjednik Nkrumah. Sazivač i inicijator tog sastanka bio je jugoslavenski predsjednik Tito i time je učinjen možda i najznačajniji korak u pravcu sazivanja jedne šire konferencije. Ipak, tom se prilikom još nije došlo do faze konkretne inicijative. Sastanak je bio prije svega značajan po tome što je s njega potekla inicijativa za smirivanjem napetosti i uspostavljanjem kontakta između SAD-a i SSSR-a. No, još je značajnije bilo podnošenje rezolucije koja je usvojena velikom većinom glasova koja je poznata kao *Deklaracija o ukidanju kolonijalizma*. Ta je rezolucija prvi širi zajednički poduhvat u jednom od pitanja koja su bila u središtu rasprava među zemljama tzv. Trećeg svijeta još od vremena konferencije u Bandungu. Sve je ukazivalo na potrebu jednog jedinstvenog i cjelovitog nastupa zemalja Trećeg svijeta na svjetskoj sceni. Konačno je inicijativa formalno pokrenuta na kraju Titova putovanja afričkim zemljama, i to u Kairu, prilikom susreta s predsjednikom Nasserom, 15. – 19. travnja 1961.³⁰

²⁸ Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, str. 140.

²⁹ Bogetić, Olivera, *Nastanak i razvoj pokreta nesvrstanosti*, str. 27.

³⁰ Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, str. 141.

Nasser se složio s tom inicijativom, a zatim je zatražena i suglasnost Nehrua i Sukarna, kako bi i vodeći državnici Azije bili uključeni među inicijatore prvog skupa nesvrstanih zemalja. Izabran je termin „nesvrstane zemlje“. Doduše, jedno je vrijeme još bilo konfuzije u terminologiji na srpsko-hrvatskom jeziku zbog prijevoda engleske riječi „non-aligned“, koja se pogrešno prevodila s „neangažirani“ ili „izvanblokovski“.³¹

Izbor Beograda kao mjesta sastanka prve konferencije svakako je vrlo jasan indikator velike uloge koju je Jugoslavija igrala kako u izradi koncepta univerzalnog okupljanja nesvrstanih zemalja na jednoj posebnoj platformi, a ne na regionalnom principu, tako i u nastojanju i naporu da se ta ideja ostvari i organizacijski sprovede. No prije održavanja prve konferencije nesvrstanih zemalja u Beogradu, u Kairu je od 5. – 12. lipnja 1961. održan pripremni sastanak za prvu konferenciju šefova država ili vlada nesvrstanih zemalja. Na sastanku, u prisustvu predstavnika 21 zemlje, potvrđeno je da se prva konferencija šefova država ili vlada održi početkom rujna u Beogradu. Najznačajnije pitanje koje je na ovom sastanku razmatrano bilo je pitanje uvjeta koje bi jedna zemlja morala ispunjavati kako bi stekla status nesvrstane zemlje. Usvojeni su sljedeći kriteriji:

1. Zemlja treba prihvatiti nezavisnu politiku zasnovanu na koegzistenciji država s različitim političkim i društvenim uređenjima ili pokazivati želju za vođenjem takve politike;
2. Zemlja treba trajno i dosljedno podržavati pokret za nacionalnu nezavisnost;
3. Zemlja ne smije biti član multilateralnog vojnog saveza zaključenog u kontekstu sukoba velikih sila;
4. Ukoliko zemlja ima zaključen bilateralni vojni sporazum s nekom velikom silom ili je članica regionalnog obrambenog pakta, ovaj sporazum ili pakt ne smije biti izričito zaključen u kontekstu sukoba velikih sila;
5. Ukoliko je zemlja nekoj stranoj sili ustupila vojne baze, ova koncesija ne smije biti učinjena u kontekstu sukoba velikih sila.

Značenje kriterija formuliranih u Kairu je u tome, što je u njima izraženo nekoliko glavnih i trajnih komponenata političke usmjerenosti nesvrstanosti koji će uvijek biti u punoj važnosti i opredjeljivati njezin karakter i ulogu u međunarodnim odnosima.³²

³¹ Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, str. 141-142.

³² Bogetić, Olivera, *Nastanak i razvoj pokreta nesvrstanosti*, str. 33-34.

2.3. Beogradska konferencija

Na Beogradskoj konferenciji okupilo se 25 punopravnih zemalja članica i tri u svojstvu promatrača. To je broj sličan onome na konferenciji u Bandungu. Međutim, tu se našlo, pored zemalja Afrike i Azije, također i četiri zemlje Latinske Amerike (tri promatrača) i dvije iz Europe (Jugoslavija i Cipar). Iako je sastav još bio pretežno afro-azijski, bio je to ipak početak, odnosno baza za univerzalizam, koji je kasnije u velikoj mjeri i realiziran. Tim je okupljanjem udaren i formalno temelj Pokretu nesvrstanih.³³

Beogradska konferencija održavala se u vrijeme povećane međunarodne napetosti. To se stanje nastavilo nakon obaranja američkog špijunskog zrakoplova iznad SSSR-a 1. svibnja 1960. To oživljavanje Hladnog rata još se više manifestiralo obnavljanjem sovjetskih nuklearnih eksperimenata upravo u predvečerje konferencije. Ovi događaji i opće stanje u svijetu snažno su se odrazili na tijek zasjedanja i na atmosferu na njemu. Osnovna ideja vodilja, na koju se oslanjala inicijativa, bila je nastavljanje djela Bandunga u novim okvirima i s ciljem da se postignu trajniji rezultati. No, nastalo stanje iziskivalo je da se okupljeni državници u prvom redu okrenu prema opasnom zaoštavanju Hladnog rata. Čak je bilo inicijativa da se konferencija isključivo ograniči na novonastalu situaciju. Takve tendencije bile su posebno jake u nekim azijskim delegacijama. Jugoslavija je smatrala kako treba reagirati na trenutno stanje u uvodnom dijelu dokumenta, ali da težište zatim treba staviti na dugoročne i fundamentalne zadatke i ciljeve. U vezi s tim postignuta je suglasnost na taj način što je konferencija prihvatila izjavu o opasnostima od rata i apel za mir koji su upućeni Moskvi i Washingtonu, ali je zatim sve svoje vrijeme i pažnju koncentrirala na osnovni dokument, na Beogradsku deklaraciju. Beogradska deklaracija polazila je od toga da je miroljubiva koegzistencija jedina alternativa Hladnom ratu i kako ona mora biti osnova međunarodnih odnosa. Otpor tendenciji da se konferencija ograniči na trenutnu situaciju zasnivao se na uvjerenju da bi time konferencija izgubila onu povijesnu važnost koju je trebala imati kao pokretač jedne trajne akcije. Time bi bila potisnuta u pozadinu upravo ona povijesno važnija akcija koja je svakako imala dublji smisao, jer je polazila od stanja koje nikakva politika ili detant nisu mogli izmijeniti, od općeg stanja međunarodnih odnosa.³⁴

³³ Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, str. 144.

³⁴ Isto, str. 145.

Pitanje razoružanja bilo je u trenutku konferencije izvanredno aktualno pitanje, a posebno je zaoštreno obnovom nuklearnih eksperimentalnih eksplozija u atmosferi. Kao mjera za trajno unapređenje predlaže se sazivanje posebne svjetske konferencije o razoružanju. Namjera tog prijedloga bila je da se u akciju oko razoružanja uključi što veći broj zemalja, po mogućnosti sve zemlje, i da se pokrene široka akcija koja bi omogućila izlazak iz labirinta bilateralnih pregovora i nadmetanja. Ujedno se tim prijedlogom nastoji pojačati uloga UN-a, jer se predlaže da ta organizacija bude pokrovitelj konferencije.³⁵

Suprotstavljajući se blokovskoj podjeli svijeta, koja je prijetila svjetskom katastrofom, nesvrstane zemlje su se na Beogradskoj konferenciji odlučno založile za načela miroljubive koegzistencije kao jedinoj realnoj alternativi Hladnom ratu. Koegzistencija država s različitim društvenim uređenjima tretira se kao suvremeni imperativ svjetske zajednice i preduvjet njezinog prosperiteta, a načela koegzistencije postaju temelj, na kojem se moraju zasnivati svi međunarodni odnosi i procesi. Jedno od glavnih pitanja razmatranih na Beogradskoj konferenciji bilo je pitanje suprotstavljanja kolonijalizmu. Zemlje sudionice su ukazale na to da suvremena epoha predstavlja „prelazak starog poretka zasnovanog na dominaciji, na novi poredak zasnovan na suradnji među narodima – poredak koji se temelji na slobodi, jednakosti i društvenoj pravdi“. Nesvrstane zemlje su se založile za bezuvjetno potpuno likvidiranje svih oblika kolonijalizma i za prekid svih oružanih akcija i represivnih mjera koje su usmjerene protiv zavisnih naroda. Posebna pažnja posvećena je pitanjima ekonomskog razvoja, rješavanju međunarodnih ekonomskih problema i pitanjima koja su se ticala odnosa razvijenih zemalja i zemalja u razvoju. Sudionici konferencije založili su se za akciju koja bi vodila ukklanjanju ekonomske nejednakosti u svijetu naslijeđene od kolonijalizma i imperijalizma. Radi učinkovitog suprotstavljanja pritisku razvijenih zemalja na ekonomskom području, zemlje sudionice su pozvane da jačaju sve vidove međusobne suradnje na ekonomskom i trgovinskom planu. Imajući u vidu promjene koje je doživio UN od svog nastanka (prvenstveno promjene u pogledu članstva), nesvrstane zemlje su istakle zahtjev da i one ravnopravno odlučuju i sudjeluju u rješavanju svih međunarodnih problema, zajedno s razvijenim zemljama. Stoga su nesvrstane zemlje inzistirale na reviziji Povelje radi proširenja članstva Vijeća sigurnosti i Ekonomskog i socijalnog savjeta, što bi sastav i djelovanje ovih dvaju važnih tijela dovelo u sklad s potrebama i širinom članstva ove organizacije.³⁶

³⁵ Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, str. 146.

³⁶ Bogetić, Olivera, *Nastanak i razvoj pokreta nesvrstanosti*, str. 35.

Navedene grupe problema koji su razmatrani na Beogradskoj konferenciji ukazuju na to da su nesvrstane zemlje već na ovom prvom konstitutivnom skupu formulirale ne samo svoje osnovne principe i ciljeve, već i glavna područja u kojima im se isprepliću interesi, područja koja će biti glavna preokupacija, u većoj ili manjoj mjeri, i svih sljedećih skupova. Već na Beogradskoj konferenciji primjetan je visok stupanj koordinacije akcije u pravcu aktivnog djelovanja na rješavanju najozbiljnijih problema međunarodnih odnosa. Međutim, čvrsto jedinstvo i usklađena aktivnost nesvrstanih zemalja nisu značili stvaranje novog bloka, pandana već stvorenim blokovima.³⁷

Distanciranje od ovakve mogućnosti potvrđeno je u samoj Deklaraciji konferencije, a dalje je obrazloženo u pozdravnom govoru predsjednika Tita: „Suvišna su strahovanja da bi ovaj sastanak mogao biti početak stvaranja trećeg bloka. Zar bi to bilo logično da mi, koji se borimo protiv blokovske podjele svijeta, stvaramo treći blok? Zar bi to doprinijelo smirenju napetosti u svijetu? Svakako da ne bi. Takve težnje ne možemo imati, pošto bi to bilo suprotno političkoj koncepciji izvanblokovskih zemalja. Jer, ako pogledamo u čemu je suština vojnih blokova, što ih karakterizira, vidjet ćemo da je njihova prva i najvažnija karakteristika vojna strana, stvaranje vojne snage. Vodi se stalna utrka u naoružanju kako bi se postigla nadmoć. Sve to i mnoge druge karakteristike blokova suprotne su općim interesima i koncepciji neangažiranih zemalja, a najviše činjenici da te zemlje isključuju svako rješavanje raznih spornih problema putem vojne sile. To je dovoljno da se dokaže da je besmisleno što nam se prebacuje da ova konferencija šefova država ili vlada izvanblokovskih zemalja ima tendenciju stvaranja trećeg bloka.“ Beogradska konferencija predstavlja završnu etapu prerastanja politike nesvrstanosti iz individualne vanjskopolitičke orijentacije u pokret koji okuplja čitav niz država. Nesvrstane zemlje s jasno formuliranim ciljevima i principima postaju sve značajniji i samostalniji faktor u međunarodnim odnosima, čiji utjecaj u međunarodnoj zajednici sve više jača, a načela Pokreta postaju ideali koje slijede sve progresivne i miroljubive snage svijeta. Beogradska konferencija šefova država ili vlada nesvrstanih zemalja otvorila je novo razdoblje u razvoju politike nesvrstanosti, unoseći novu kvalitetu u aktivnostima nesvrstanih zemalja i obuhvaćajući period do druge konferencije nesvrstanih u Kairu 1964. godine.³⁸

³⁷ Bogetić, Olivera, *Nastanak i razvoj pokreta nesvrstanosti*, str. 36.

³⁸ Isto, str. 37.

2.4. Pregled konferencija Pokreta nesvrstanih 1960-ih i 1970-ih

I. Konferencija šefova država ili vlada nesvrstanih zemalja – Beograd, 1. – 6. rujna 1961.

- 25 članica, 3 zemlje promatrača

II. Konferencija šefova država ili vlada nesvrstanih zemalja – Kairo, 5. – 10. listopada 1964.

- 47 članica, 10 zemalja promatrača

III. Konferencija šefova država ili vlada nesvrstanih zemalja – Lusaka, 8. – 10. rujna 1970.

- 53 članice, 9 zemalja promatrača

IV. Konferencija šefova država ili vlada nesvrstanih zemalja – Alžir, 5. – 10. rujna 1973.

- 75 članica, 9 zemalja promatrača, 3 gostiju, 20 osloboditeljskih pokreta ili međunarodnih organizacija

V. Konferencija šefova država ili vlada nesvrstanih zemalja – Colombo, 16. – 19. kolovoza 1976.

- 86 članica, 10 zemalja promatrača, 7 gostiju, 12 osloboditeljskih pokreta ili međunarodnih organizacija

VI. Konferencija šefova država ili vlada nesvrstanih zemalja – Havana, 3. – 9. rujna 1979.

- 92 članice, 12 zemalja promatrača, 18 gostiju, 8 osloboditeljskih pokreta ili međunarodnih organizacija³⁹

³⁹ Bogetić, Olivera, *Nastanak i razvoj pokreta nesvrstanosti*, str. 34-167.

2.5. Jugoslavija i Pokret nesvrstanih 60-ih i 70-ih

Pokret nesvrstanih bio je za Jugoslaviju izlaz iz uglavnom zadanih europskih okvira i izraz svjetske politike. Zato je čuvanje izvornih načela Pokreta bilo i čuvanje politike koju je Jugoslavija inaugurirala. Činila je to jer je bila njezina više nego politika drugih država. Jugoslavija je u Pokretu nesvrstanih pronašla medij u kojem je mogla neprestano afirmirati vlastitu vanjskopolitičku važnost, osiguravajući tako opstojnost režimu, ali i djelujući razmjerno konstruktivno u međunarodnim odnosima.⁴⁰

Sve od trenutka kad je Tito predložio da organizira i bude domaćin konferencije zemalja koje su dijelile slične ideje, jugoslavenska povezanost s Nesvrstanim postojala je sve jača. Kako se Hladni rat mijenjao, svijet ulazio u detant, a važnost Europe u nadmetanju dviju supersila jenjavala, jugoslavensko je zanimanje za Nesvrstane raslo. Pokret je omogućio Beogradu da zadrži važno mjesto na međunarodnoj sceni, koje bez takva foruma iz jugoistočnog kutka u Europi nikada ne bi imao. Od samog početka uloga i inicijativa Jugoslavije u Pokretu nesvrstanih bila je odlučujuća. Nakon druge konferencije u Kairu, Pokret nesvrstanih je proživljavao duboku krizu. Nehru je umro kratko prije sastanka u Kairu. Nkrumah je svrgnut u veljači, a indonezijski vođa Sukarno *de facto* je smijenjen u ožujku 1966. Neke od najaktivnijih, najvažnijih zemalja među Nesvrstanim, poput Indije i Egipta, postojale su sve manje zainteresirane za sastanke, jer su unutarnji problemi s kojima su se suočavale postajali golemi, ili su pronalazile druge mogućnosti izražavanja. Kuba je postajala sve radikalnija. Potom je, zahvaljujući jugoslavenskoj diplomaciji, ponovno u Egiptu, Josip Broz Tito dao nov impuls čitavom pokretu. Jugoslavenski je vođa predložio egipatskom predsjedniku Nasseru susret s novom premijerkom Indije Indicom Gandhi. Nade da će doći do nove konferencije Pokreta nesvrstanih bile su male, ali su barem velika trojica Nesvrstavanja mogli pokazati kontinuitet Pokreta intenzivnijim bilateralnim i trilateralnim kontaktima. Jugoslavija je, stoga, bila zemlja koja je ne samo potaknula već i očuvala ideju Pokreta i nakon njegova ulaska u krizu. Činila je to, prije svega, radi sebe, zbog vlastite važnosti, bila je to važna niša za međunarodne odnose. Poraz Egipta, Sirije i Jordana u Šestodnevnom ratu s Izraelom 1967. bio je drugi važan udarac Pokretu, a jugoslavenska inicijativa da se Pokretu udahne novi život evoluirala je usporedo s Dubčekomim Praškim proljećem.⁴¹

⁴⁰ Jakovina, Tvrтко, *Treća strana Hladnog rata*, Fraktura, Zaprešić 2011., str. 33-34.

⁴¹ Jakovina, Tvrтко, *Trenuci katarze: prijelomni događaji XX. stoljeća*, Fraktura, Zaprešić 2013, str. 313-318.

Krajem 1960-ih, kad je postalo jasno da supersile započinju izravno pregovarati, nezainteresirane za promjene u tuđoj sferi utjecaja, Europa je postojala manje opasno mjesto, prostor gdje su podjele bile zamrznute. Inicijativa iz Beograda, kojoj je cilj bio dati organizirani glas Trećem svijetu i svim državama koje nisu bile dio blokovima podijeljenog svijeta, bila je dobro koordinirana. Jugoslavija je razumjela svoje mjesto u svijetu: bez izravnog sukobljavanja Washingtona i Moskve neovisna socijalistička država u Europi bila je daleko manje važna no prije. Kako se sukobljavanje u Hladnom ratu pomicalo prema Trećem svijetu, rasla je važnost tih država, ali i moguća uloga Pokreta nesvrstanih, ili barem onih država koje su Pokret mogle (željele) koristiti kao vanjskopolitički forum.⁴²

Treća konferencija Pokreta nesvrstanih održana je u Lusaki 1970. Kako je rekao Mirko Tepavac, državni sekretar za vanjske poslove, sastanak je bio razmjerno uspješan. Glavni cilj konferencije bio je dati napredan i dinamičan sadržaj Pokretu, i to se postiglo. Da bi se to učinilo, bilo je potrebno slomiti arapsku opstrukciju, lijevi radikalizam prigušiti realističnim naprednim rješenjima, a neke važne desne države, napose azijske, pomaknule su se na pozitivne pozicije. Izbor riječi, barem kod pojedinih političara, pokazivao je kako su neki vidjeli „bratske“ režime u Trećem svijetu, ali i zašto je Jugoslavija imala posebno mjesto u Pokretu. Nakon Lusake, zemlje članice Pokreta sastajale su se redovito, svake tri godine. Prvi, najtvrdoglaviji i najpredaniji motor organizacije, onaj koji je bio spreman i sposoban održavati temperaturu u Pokretu, davati dinamiku čitavom zbivanju, bila je Jugoslavija. Beograd je bio jedini zaista zainteresiran za očuvanje Pokreta nesvrstanih onakvim kako su ga osnivači zamislili – možda nešto više položenog ulijevo, ali nikako prosovjetskog. Od 1970-ih Kubanci su prijetili da ideju zaokrenu te od Pokreta učine logičnu rezervu Istočnog bloka. Uz pomoć nekoliko radikalnih država nadali su se da će na havanskoj konferenciji Nesvrstanih 1979. glavno usmjerenje Pokreta biti pomaknuto prema Istoku. Konferencija u Havani trebala je biti mjesto obračuna sve radikalnije Kube i Jugoslavije, koja je bila spremna braniti temeljna načela Pokreta. No konferencija nije imala jasnog pobjednika, ali Jugoslavija bitku za Pokret tada nije izgubila. Ojačana je reputacija Beograda kao glavne, zapravo jedine i dokraja zainteresirane države koja se suprotstavljala Kubi. No nakon sovjetske invazije na Afganistan krajem 1979. i opće podjele unutar Pokreta povodom toga, Jugoslavija se našla osamljena, a nakon Titove smrti 1980. postalo je jasno da spasa za Pokret nesvrstanih, kao utjecajne organizacije, više nema.⁴³

⁴² Jakovina, Tvrko, *Trenuci katarze*, str. 318.

⁴³ Isto, str. 319-326.

Još od prve Beogradske konferencije, blokovi su neprestano napadali rastuću skupinu nesvrstanih zemalja, nastojeći ih okrenuti jedne protiv drugih. Za njih je Pokret nesvrstanih bio privremena, lažna i nestabilna tvorevina. Ocjenjivali su njegove članice prema tome koliko su njima bliske ili daleke. Za Zapad je nesvrstanost u određenim trenucima bila „trojanski konj komunizma“, a za Istok „rezervni kolosijek“ borbe za ostvarivanje njegovih vlastitih ciljeva. I Istok i Zapad često su uvjetovali svoju daljnju politiku prema Jugoslaviji ovisno o njezinim izjavama unutar Pokreta.⁴⁴

Postavlja se pitanje, koliko je Jugoslavija dobila sudjelovanjem u Pokretu nesvrstanih? U to je vrijeme postojala tvrdnja da je Jugoslavija zatvorenik Trećeg svijeta. Ova se tvrdnja, svakako, ne može potkrijepiti relevantnim ekonomskim pokazateljima, jer je Jugoslavija sa zemljama u razvoju ostvarivala tek, u prosjeku, između 14 i 16% svoje ekonomske razmjene, što znači da je planiranih 25% ostalo tek nedostižan cilj.⁴⁵ Uz potpunu realizaciju nacionalnog interesa, Pokret nesvrstanih je omogućio Jugoslaviji da sudjeluje u međunarodnoj zajednici kao značajan pokretač novih pozitivnih inicijativa. Osim što je bila osnivač Nesvrstanih, Jugoslavija je bila najaktivnija, najambicioznija, vodeća država Pokreta nesvrstanih, uz Indiju. Dekolonizacija, razoružavanje, mirna koegzistencija, jačanje UN-a, jednakost i solidarnost, sve su to bili plemeniti, pozitivni ciljevi za koje se Pokret nesvrstanih zalagao. Svejedno, svi zvuče previše općenito da bi se smatrali političkim ciljevima bilo koje države, bila ona najmanja ili najveća u svijetu. U svemu je, posebno za malenu Jugoslaviju, moralo biti i nešto više.⁴⁶

⁴⁴ Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije 1918-1978.*, Nolit, Beograd 1980., str. 366.

⁴⁵ Petković, Ranko, *Nesvrstanost i Jugoslavija na pragu XXI. veka*, Školska knjiga, Zagreb 1989., str. 228.

⁴⁶ Jakovina, Tvrtko, *Trenuci katarze*, str. 329.

2.6. Problemi unutar Pokreta nesvrstanosti

Pokret nesvrstanih imao je ograničene mogućnosti da promijeni svijet vlastitim snagama te da ostvaruje svoje vizije bez suradnje sa snagama izvan Pokreta, prije svega sa SSSR-om i SAD-om. U tim, ali i drugim zemljama izvan Pokreta, postojala je prilično ograničena stvarna vrijednost koja se pridavala nesvrstanosti, prije svega zbog problema i kriza koje su pogađale Pokret još od njegova nastanka.⁴⁷

Jedan od glavnih problema unutar Pokreta nesvrstanih bile su vojne intervencije jedne nesvrstane zemlje na teritorij druge. Ratovi između Indije i Pakistane te Kampučije i Vijetnama nametnula su pitanja kao što su – kakav stav treba zauzeti Pokret nesvrstanih prema vojnim intervencijama među nesvrstanim zemljama, treba li ih ocjenjivati od slučaja do slučaja ili ne, je li potrebno osuditi u principu sve postupke ove vrste u svijetu nesvrstanih, ili bi to bilo neopravdano? Iako su se sve nesvrstane zemlje, bez izuzetka, izjašnjavale protiv intervencija i miješanja u unutarnje poslove drugih zemalja, mnoge od njih su imale različita stajališta i različita rješenja sukoba. Pokret nesvrstanih nije bio u stanju pronaći rješenja koja bi zadovoljila većinu, ne bi izazvala veći otpor, odnosno o kojima bi mogao biti postignut konsenzus. Jedno od većih problema bilo je i pitanje kako u praksi osigurati da konsenzus, kao postupak u procesu usvajanja odluka, koji sadrži izrazite demokratske osobine i za koji se Pokret opredijelio, odbacivši glasovanje, bude poštovan u svim svojim elementima i među svim članicama Pokreta. Nesuglasnost među članicama dovela je do dubokih kriza unutar Pokreta. Izraelsko-arapski ratovi, egipatsko-izraelski sporazum iz 1978., vojne intervencije SSSR-a u Čehoslovačkoj i Afganistanu, samo su neki od primjera iz kojih se jasno očitava podijeljenost unutar Pokreta nesvrstanosti te različitost stajališta i interesa pojedinih članica. Iako je s godinama rasla privrženost samih nesvrstanih zemalja Pokretu nesvrstanih, od kojeg su one u sve većoj mjeri tražile podršku i pomoć, u istoj mjeri nije rasla njihova spremnost, odnosno njihove mogućnosti da ostvaruju zajedničke dogovore. Iako je širina Pokreta predstavljala jedno od glavnih izvorišta snage njegovog utjecaja, nesumnjivo je da su nove članice donosile sa sobom i nove probleme. Time se povećavao broj spornih pitanja što je dovelo do problema koordinacije i usuglašavanja stavova, kao i zajedničkih akcija zemalja članica.⁴⁸

⁴⁷ Tadić, Bojana, *Osobnosti i dileme nesvrstanosti*, Komunist, Beograd 1982., str. 87.

⁴⁸ Isto, str. 89-95.

3. Međunarodni odnosi s velesilama 1960-ih i 1970-ih

3.1. Međunarodni odnosi sa SAD-om

Početakom 1960-ih, američka je vlada smatrala da su glavni dugoročni ciljevi u Jugoslaviji i dalje neugroženi: država je neovisna, utječe na komunistički dio svijeta te da unutarnjopolitički razvoj ima pozitivan smjer. Smatralo se da su Jugoslaveni već izgradili „čvrstu i sigurnu osnovicu neovisnosti te da ne trebaju ni vanjsku inspiraciju niti stranu pomoć da bi je zadržali“. Tito se nikada neće vratiti u lager, jer bi to uništilo njegov ugled i ne bi bilo prihvaćeno od javnosti. Titove izjave mogu smetati, postoje usponi i padovi, ali se Jugoslavija iznutra liberalizira.⁴⁹

Opće poboljšanje odnosa u svijetu, posebno između velesila, nastupa tek nakon Kubanske krize 1963., a s time u vezi i razvijanje sve boljih odnosa između Jugoslavije i SAD-a. Tada dolazi i do realizacije službenog posjeta Tita SAD-u, od 16. do 25. listopada 1963., čime je poslije šest godina pokazano da je zaista bilo u pitanju samo odlaganje. Naravno, i tom prilikom pojavili su se protivnici posjeta, ali u manjoj mjeri. Tijekom dobrodošlice, predsjednik Kennedy je naglasio kako međusobno razumijevanje političkih načela zemalja s različitim političkim uređenjem i poviješću treba biti zajednički cilj. Susret s predsjednikom Titom bio je posljednji Kennedyjev susret s nekim stranim državljanom u Bijeloj kući prije atentata. Vijetnamski rat, koji se uskoro poslije toga počeo razvijati kao američka intervencija na osnovu lažno montiranih, tobožnjih izazova od strane Sjevernog Vijetnama, izazvao je ponovno češće kritike američke politike od strane Jugoslavije.⁵⁰ Još žešće kritike prema američkoj vladi upućene su nakon izraelskog napada na Egipat, Siriju i Jordan 1967. godine. Jugoslavenska vlada smatrala je SAD glavnim krivcem za eskalaciju krize na Bliskom istoku. Jugoslavenska kampanja protiv SAD-a je u određenim trenucima dosegla takve razmjere da se stjecao dojam da su agresiju na arapske zemlje izvršile SAD, a ne Izrael. Prilika za otvorenim sučeljavanjem suprotstavljenih stajališta SAD-a i Jugoslavije o uzrocima krize na Bliskom istoku i putovima njenog rješenja ukazala se tijekom izvanrednog zasjedanja Generalne skupštine UN-a, iniciranog povodom izraelsko-arapskog rata.⁵¹

⁴⁹ Jakovina, Tvrtko, *Socijalizam na američkoj pšenici*, Matica hrvatska, Zagreb 2002., str. 171.

⁵⁰ Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, str. 208.

⁵¹ Bogetić, Dragan, „Arapsko-izraelski rat 1967. godine i jugoslavensko-američki odnosi“, *Istorija 20. veka*, vol. 26, br. 1, str. 101-114, Beograd 2008., str. 104.

Jugoslavija je, kao i arapske zemlje koje su bile žrtve izraelske agresije, jedine krivce za eskalaciju sukoba na Bliskom istoku vidjela u Izraelu i SAD-u. Trudeći se da svoj nastup u UN-u koordinira s nastupom ostalih nesvrstanih država i nastupom prosovjetskog bloka, jugoslavenska delegacija je u skladu s instrukcijama svoje vlade preuzela ulogu inicijatora rezolucije u kojoj su bili ugrađeni stavovi poraženih arapskih zemalja. SAD su nastup Jugoslavije na izvanrednom zasjedanju Generalne skupštine ocijenili kao krajnje „jednostran i ekstreman“, a „u službi interesa SSSR-a“.⁵²

Međutim, svi ti događaji, bez obzira na to da li su izazvali više odobravanja ili kritike, veće ili manje razumijevanje, nisu previše utjecali na opći tijek i razvoj jugoslavensko-američkih odnosa. U vrijeme dvojice predsjednika, Johnsona i Nixona, odnosi između dvije zemlje ostali su stabilni, iako je bilo povremenih oscilacija. Štoviše, akcija u drugom, Nixonovom, periodu oko normalizacije odnosa s Kinom, pored već otpočetih pregovaranja sa SSSR-om, bila je pozdravljena u Jugoslaviji. To se manifestiralo i prilikom Nixonovog posjeta Jugoslaviji, 1970. godine, koji je prethodio tim velikim događajima, a također i tijekom sljedećih godina.⁵³ SAD su, nakon susreta Tita i Cartera 1977. godine, počele posve drugačije procjenjivati jugoslavensku politiku i ulogu u PNZ-u. Došlo se do zaključka da je „Jugoslavija, uz SAD i SSSR, jedina zemlja koja se afirmirala kao faktor na globalnom svjetskom planu“. Zaključeno je da Zapad treba dati „što veću podršku akcijama nesvrstanih zemalja, a posebno akcijama Jugoslavije, jer idu za tim da suzbiju utjecaj SSSR-a“.⁵⁴ Jugoslavensko-američki odnosi, u ovom razdoblju, mogu se definirati kao odnosi s mnogo većim razumijevanjem. To razumijevanje, naravno, ne uključuje, i nije mu to ni potrebno, potpuno slaganje u svim ocjenama i postupcima. Stanje u Jugoslaviji prihvaćeno je ne samo kao rezultat dokazane vitalnosti i sposobnosti razvoja zemlje, nego i zato što je raspon i domet definiranih aspiracija američke vanjske politike u svijetu ograničen. S druge strane, Jugoslavija nalazi u američkom ponašanju dovoljno osnova za razvijanje dobrih odnosa, shvaćajući iz vlastitog iskustva, bolje nego 1945. godine, da neslaganje u problemima ne treba spriječiti dobre odnose.⁵⁵

⁵² Bogetić, Dragan, „Arapsko-izraelski rat 1967. godine“, str. 106.

⁵³ Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, str. 208.

⁵⁴ Jakovina, Tvrtko, *Treća strana Hladnog rata*, str. 248.

⁵⁵ Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, str. 210.

3.2. Međunarodni odnosi sa SSSR-om

Službeni stavovi Moskve prema vanjskopolitičkoj orijentaciji Jugoslavije i nesvrstanoj politici uopće se nisu bitno promijenili nakon Beogradske konferencije 1961. godine. Naravno, sovjetski dužnosnici su s oduševljenjem pozdravili Titovu antizapadnu i antiameričku retoriku iskazanu tijekom konferencije, ali ne i njegova nastojanja za stvaranjem Pokreta nesvrstanih zemalja. Takvu politiku, Hruščov je doživljavao kao pokušaj da se izbjegne ili ublaži konfrontacija s blokom kapitalističkih zemalja, koji, po njemu, ostaje trajan izvor međunarodne nestabilnosti i „protivnik progresivnog dijela čovječanstva“. Službeni stav SSSR-a je bio da je nemoguće izgrađivati socijalizam izvan lagera. Stoga, nitko u Moskvi nije bio zainteresiran za uspostavljanje prisnijih odnosa s Jugoslavijom dok ona propagira političku opciju koja osporava neophodnost očuvanja monolitnog jedinstva unutar međunarodnog komunističkog pokreta i dovodi u pitanje rukovodeću ulogu KPSS-a u tom kontekstu.⁵⁶

Razdoblje jugoslavensko-sovjetskog približavanja započelo je Hruščovljevom najavom procesa destaljinizacije i općom osudom staljinističke prakse na XX. Kongresu KPSS 1956., a to je ponovljeno i na XXII. Kongresu KPSS, u listopadu 1961. godine. Tada je došlo i do bitne promjene u sovjetskim stavovima prema politici nesvrstavanja i do dubljeg sagledavanja izvanblokofske politike. Počeo se uočavati aktivan karakter nesvrstavanja te se ističe da ova politika predstavlja nezavisan i aktivan činitelj međunarodnih odnosa. Pozitivan razvoj sovjetskih stavova prema nesvrstanoj politici bio je zapravo odraz političkih i blokovskih interesa SSSR-a. Može se reći da je 1962. bila godina velikog preokreta u budućoj vanjskopolitičkoj orijentaciji Jugoslavije. Tijesno vezivanje za SSSR, zbog prevladavanja unutarnjih gospodarskih problema, potrajat će sve do 1968. godine, odnosno do sovjetske agresije u Čehoslovačkoj. Na prijelazu između 1960-ih i 1970-ih godina, Jugoslavija se suočila s ozbiljnim izazovima u svojim naporima za normalizacijom odnosa sa SSSR-om, nakon vojne intervencije snaga Varšavskog pakta 1968. Bojeći se da bi se praški scenarij mogao ponoviti na beogradskim ulicama, jugoslavenska vlada oštro je kritizirala doktrinu generalnog sekretara CK KPSS-a Leonida Brežnjeva, poznatom još i kao doktrina „ograničenog suvereniteta“. U tim okolnostima, sovjetsko vodstvo nije imalo interesa za poduzimanjem daljnjih koraka za ponovnim uspostavljanjem odnosa s Jugoslavijom.⁵⁷

⁵⁶ Bogetić, Dragan, „Jugoslavensko-sovjetski odnosi početkom 60-ih godina“, *Istorija 20. veka*, vol. 29, br. 3, str. 205-220, Beograd 2011. str. 206.

⁵⁷ Isto, str. 211-212.

Sovjeti su smatrali da nije daleko dan kada će Tito biti primoran od njih zatražiti vojnu pomoć i uključiti se u socijalistički lager kako bi suzbio razorne faktore unutarnje dezintegracije. U travnju 1971. Brežnjev je poručio Titu: „Već sam rekao da se mi nećemo i ne želimo miješati u unutarnje stvari Jugoslavije. Sa svojim problemima i teškoćama nosite se sami kako znate i umijete. Ali, pitanje opstanka Jugoslavije kao jedinstvene socijalističke države nije više samo unutarnja stvar Jugoslavije. Nacionalisti kod vas idu na to da najprije razbiju partiju, njezino jedinstvo, koje je, ako smijem reći, ozbiljno ugroženo. A poslije toga dolaze nove i veće razbijačke akcije čiji je konačan cilj raspadanje Jugoslavije.“ Samo nekoliko dana kasnije, Brežnjev se na sličan način obratio Titu. Do njegove intervencije je došlo u trenutku kada se na Brijunima vodila oštra rasprava najvišeg partijskog rukovodstva u vezi dramatičnog stanja u međunacionalnim odnosima. Hrvati su u to vrijeme sve glasnije izražavali nezadovoljstvo političkim i gospodarskim rješenjima u Jugoslaviji. Isticani su vlastiti gospodarski potencijali, nepravedan devizni režim, a republički partijski vrh u Zagrebu postojao je sve manje osjetljiv na izražavanje nacionalnih osjećaja. U trenutku kada je sjednica Predsjedništva CK SKJ došla do kritične točke, Tito je obavijestio suradnike da mu se telefonom obratio Brežnjev, nudeći pomoć oko kriznog stanje u zemlji. Tito je odgovorio kako nikakva pomoć nije potrebna te kako se rukovodstvo SKJ sprema donijeti zaključke.⁵⁸

Kako bi se sanirale sve opasnosti, a istovremeno postigao dugo priželjkivani ishod u pogledu povratka „zabludjele“ Jugoslavije u socijalistički lager, Brežnjev se odlučio za aktivniji pristup prema Jugoslaviji. Došlo je vrijeme za novi susret sovjetskog lidera s Titom, krajem rujna 1971. godine. Obje strane su se složile da moraju jedni druge prihvatiti onakvim kakvim jesu i dati prioritet svemu onome što ih zbližava, a potisnuti u drugi plan sve ono što ih razdvaja. Razgovori u Beogradu ponovno su postavili jugoslavensko-sovjetske odnose na putanju pomirenja. No ne zadugo. Sovjetska intervencija u Afganistanu ponovno je otvorila stari problem. Kao i 1968. u Čehoslovačkoj, intervencija u Afganistanu 1979. izazvala je negativnu reakciju Beograda. Sama činjenica da je Moskva odlučila intervenirati u jednoj nesvrstanoj zemlji stvorila je nelagodu u jugoslavenskom vodstvu. Bio je to prvi slučaj da je SSSR intervenirao u zemlji koja nije bila dio Istočnog bloka. Ipak, ton osude intervencije bio je neočekivano blag. Višestruki su razlozi mlake reakcije jugoslavenske delegacije. Svakako se radilo o Titovoj dobi i zdravstvenom stanju, ali i nejedinstvu u Pokretu nesvrstanih.⁵⁹

⁵⁸ Bogetić, Dragan, „Krizna jugoslavenskog društva početkom 1970-ih i pitanje sovjetske pomoći opstanku Titova režima“, *Istorija 20. veka*, vol. 28, br. 2, str. 79-92, Beograd 2010., str. 84.

⁵⁹ Batović, Ante, Kasalo, Branko, „Britanski i američki izvori o smrti Josipa Broza Tita“, *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 44, br. 1, str. 7-22, Zagreb 2012., str. 11.

4. Jugoslavija u žarištu svjetskih kriza

4.1. Sukobi na Bliskom istoku

Nije nipošto slučajno što je prva regija u širem području Sredozemlja, koja je privukla pažnju Jugoslavije, bila Bliski istok, to jest istočna priobalna regija Sredozemlja. To nije slučajno iz dva razloga. Prvi je taj što je najbrži dalji put po moru, i u svakom pogledu najinteresantniji u poslijeratnom periodu, vodio na istok kroz Sueski kanal. To je bio također i put kojim je Tito zaplovio „Galebom“ na svoje prvo veliko vanjsko-političko putovanje u Indiju.⁶⁰

Jugoslavija je bila među prvim zemljama koje su uspostavile diplomatske odnose s Izraelom, odmah po proglašenju te države 14. svibnja 1948. Uskoro je zaključen i poseban sporazum o iseljavanju Židova iz Jugoslavije koji su to željeli, a sporazum je regulirao i prijenos njihove imovine. Također je zaključen i trgovinski ugovor. Jugoslavija je u UN-u podupirala stav sadržan u odluci Vijeća sigurnosti da se Izrael mora povući sa okupiranih teritorija, a također je od početka podržala i akciju PLO (Palestinska oslobodilačka organizacija) pod predsjedništvom Yassera Arafata. To se odrazilo i u stavu Jugoslavije u UN-u, gdje se ona među prvima priključuje uvođenju nove formule o pravu na državnost u prilog Palestinaca. Do agresije na Egipat 1956. godine postojali su vrlo dobri odnosi Jugoslavije i Izraela, ali su se poslije toga ti odnosi kvarili, sve do prekida odnosa u vezi s ratom 1967. godine i odbijanja da se izraelske trupe povuku s okupiranih arapskih područja. Jugoslavija je u to vrijeme razvila vrlo dobre odnose s Egiptom i Sirijom. Razvijanje odnosa s Egiptom i drugim arapskim državama nije se, naravno, odnosilo samo na problematiku Bliskog istoka, nego je odražavalo opću politiku nesvrstavanja u kojoj su Egipat i druge arapske države igrale vrlo značajnu ulogu. Rat iz 1956. godine bio je vrlo značajna prekretnica i razvijanje bilo kakvih prisnijih odnosa s Izraelom nije dolazilo u obzir sve dok ta država ne postigne trajan i razuman sporazum sa susjedima, a također i dok ne prizna pravo Arapima iz Palestine da i oni osnuju svoju državu, kao što je to bilo predviđeno rezolucijom UN-a o podjeli Palestine. Sukob na Bliskom istoku bio je značajan Jugoslaviji iz dva razloga.⁶¹

⁶⁰ Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, str. 225.

⁶¹ Isto, str. 228-229.

Prvo, zato što se ta borba sve više povezivala s razvojem nastojanja da se okupi u zajedničku akciju najaktivniji dio Trećeg svijeta, i, drugo, zato što se područje borbe tako proširilo da je zahvatilo Sueski kanal i time ugrozilo slobodnu plovidbu tom značajnom vezom za razvoj ekonomskih odnosa Jugoslavije s Azijom i velikim dijelom Afrike. Sposobnost Egipta da odoli izraelskoj agresiji nije više bilo samo pitanje solidarnosti s prijateljskom zemljom, nego i pitanje koje je neposredno interesiralo Jugoslaviju u svakom pogledu. Vojno je to bilo prvorazredno pitanje, jer bi poraz i gubitak utjecaja Egipta lako mogao dovesti do prevage takvih snaga u istočnom Sredozemlju koje bi mogle to područje pretvoriti u područje oštre međublokovske konfrontacije i tako stvoriti nepovoljnu stratešku situaciju i ugroziti sigurnost Jugoslavije.⁶²

Poraz u Šestodnevnom ratu 1967. godine bio je najveća katastrofa Egipta u modernoj povijesti. Taj se sukob dogodio u periodu slabljenja političke aktivnosti nesvrstanih zemalja, a to je u danim okolnostima još više izazvalo zabrinutost u Jugoslaviji. Zatvaranje Sueskog kanala postala je dugoročna perspektiva. Te okolnosti ocijenjene su u Jugoslaviji kao krajnje nepovoljne i potencijalno vrlo opasne. Nakon rata, u samim bilateralnim odnosima između Jugoslavije i Egipta, javljaju se teškoće koje su nastale uslijed sve većeg utjecaja SSSR-a u toj zemlji. 1971. godine dolazi do potpisivanja ugovora o prijateljstvu između Egipta i SSSR-a. Taj najteži period u jugoslavensko-egipatskim odnosima završio se 1972. godine, kada dolazi do otkazivanja gostoljubivosti sovjetskim stručnjacima u Egiptu i do zahlađivanja sovjetsko-egipatskih odnosa. Egipat je otpočeo novi ratni sukob ofenzivom u listopadu 1973. godine kada je uništio izraelske obrambene položaje. Jugoslavija je u potpunosti odobravalala inicijativu Egipta, iako je uvijek naglašavala svoju privrženost mirnom rješavanju sporova i sukoba. U tim okolnostima Jugoslavija nije samo odobravalala nastojanje da se egipatski nacionalni teritorij oslobodi nego je omogućila da se preko njezinog zračnog prostora dopune rezerve ratnog materijala i municije za uspješno i energično nastavljanje ratnih operacija. Ta isporuka materijala iz SSSR-a pokazala je da je, i pored zategnutih odnosa, u osnovi SSSR i dalje smatrao da treba pružiti pomoć kada se za to ukazala potreba. Naime, Izrael je zračnim i pomorskim putem primao znatne količine vojnog materijala iz SAD-a. Ovo obostrano angažiranje dvije svjetske sile pokazalo je kolika je bila opravdana zabrinutost u Jugoslaviji u vezi s razvojem situacije na Bliskom istoku. U novonastaloj situaciji odnosi Jugoslavije s Egiptom i sa svim drugim arapskim zemljama doživjeli su novi procvat.⁶³

⁶² Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, str. 230-231.

⁶³ Isto, str. 236-239.

4.2. Čehoslovačka kriza

Još početkom 1968. godine rijetko tko je mogao predvidjeti u kom smjeru i kojim intenzitetom će se tijekom godine razvijati jugoslavensko-čehoslovački odnosi. Čehoslovačka je svakako bila jedna od najkontroverznijih komunističkih zemalja u Europi. Prije svega, radilo se o jedinjoj (relativno) razvijenoj kapitalističkoj zemlji koja će nakon II. svjetskog rata postati komunistička, ali i jedinjoj koja će u savezništvo sa Sovjetskim Savezom ući bez izravnog (vojnog) pritiska. Ustrajanje na planskom gospodarstvu, teškoj industriji i ekstenzivnom zapošljavanju paraliziralo je i s vremenom uništilo razvojne potencijale s kojima je Čehoslovačka ušla u socijalizam. Petnaestak godina nakon komunističkog puča zemlja je bila na rubu bankrota. Promjena na poziciji sekretara CK KPČ-a, odlazak Novotnyja i dolazak Dubčeka, označila je početak sveobuhvatnih promjena u čehoslovačkom društvu.⁶⁴

Na službenoj razini, jugoslavensko-čehoslovački odnosi bili su korektni, neopterećeni bilo kakvim bilateralnim problemima. Posebna se pozornost posvećivala ekonomskim odnosima. Po obimu ostvarene trgovinske razmjene sa zemljama članicama Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć (SEV), Čehoslovačka je, nakon SSSR-a, bila najveći jugoslavenski partner. Iako su Čehoslovačka i Jugoslavija po mnogočemu bile dva potpuno različita komunistička sustava, to nije smetalo dobrim i prijateljskim političkim odnosima dviju zemalja. Promjene u Čehoslovačkoj nisu izazvale preveliko zanimanje jugoslavenskog rukovodstva, a tako će ostati sve do početka ozbiljnijeg pritiska od SSSR-a. Glavni razlog pasivnijeg pristupa bila je posvećenost rješavanju vlastitih ekonomsko-političkih problema koji su početkom 1968. godine bili sveprisutni. Osim toga, u Beogradu se stalno vodilo računa da se pojačana zainteresiranost ne protumači kao miješanje u unutarnje prilike neke zemlje. Promjene koje je najavio Dubček, demokratizacija Partije i cijelog društva, u Moskvi nisu dočekane s oduševljenjem. Strah od destabilizacije Čehoslovačke, ali posebno od mogućeg utjecaja na domaće prilike izazvale su podozrenje i ostalih članica Bloka, prije svega Istočne Njemačke, Poljske i Bugarske. Dosljedno ustrajanje na pravu svake zemlje da izabere vlastiti put u izgradnji socijalizma aktualizirano sovjetskim nastojanjem da učvrsti i recentralizira Varšavski blok predodredilo je položaj jugoslavenskog rukovodstva u odnosu prema Dubčeku i njegovim pristašama.⁶⁵

⁶⁴ Klasić, Hrvoje, *Jugoslavija i svijet 1968.*, Naklada Ljevak, Zagreb 2012., str. 372-374.

⁶⁵ Isto, str. 378-380.

Podrška KPČ-u i simpatije prema promjenama u toj zemlji prvi će se put naći na kušnji tijekom Titova boravka u Moskvi 29. travnja 1968. Kolika se važnost u Moskvi pridavala ovom susretu pokazuje sastav sovjetske delegacije. Uz generalnog sekretara CK KPSS-a Leonida Brežnjeva razgovorima su prisustvovali gotovo svi najviši državni dužnosnici. Iako su tijekom razgovora otvorene brojne teme, glavni razlog okupljanja bila je situacija u Čehoslovačkoj. Na Titovo pitanje kako ocjenjuje stanje u toj zemlji Brežnjev je bio vrlo izravan: „Smatramo da situacija nije povoljna i da snažno djeluju antisocijalistički elementi.“ U razmjeni mišljenja koje je uslijedilo bilo je očito da ni jedna strana neće odstupiti od svojih unaprijed utvrđenih stavova. Na sovjetske napade Tito je odgovarao potporom čehoslovačkom rukovodstvu.⁶⁶

Jugoslavenski vrh je potpuno pogrešno razgovore u Moskvi ocijenio značajnim doprinosom stabilizaciji stanja. Bez obzira na Titovo držanje u spomenutim razgovorima, njegova karizma i utjecaj ovaj put su precijenjeni. Sovjetsko i jugoslavensko rukovodstvo na daljnji su razvoj događaja gledali s potpuno različitim očekivanjima. Dok je za jugoslavensku stranu ovo bio tek početak aktivnijeg angažmana na čehoslovačkom slučaju, Sovjeti su već mjesecima intenzivno pratili i pokušavali utjecati na događanja u Pragu. Ubrzo je na Čehoslovačku dodatno pojačan pritisak. Ovaj put, uz političke i vojnim sredstvima. Dana 20. lipnja 1968. na teritoriju Čehoslovačke započinju združeni vojni manevri članica Varšavskog bloka (bez Rumunjske) pod kodnim imenom „Šumava“. Prisustvo strane vojne sile na teritoriju Čehoslovačke, ali i gomilanje sovjetskih trupa u Istočnoj Njemačkoj, Mađarskoj i Poljskoj bili su jasan znak i jugoslavenskom rukovodstvu da su pogriješili u procjenama sigurnosne situacije. U smirivanju tenzija Tito pokušava upotrijebiti i osobni autoritet te za egipatski *Al-Ahram* izjavljuje da ne vjeruje kako u SSSR-u ima kratkovidnih ljudi koji bi silom rješavali unutarnja pitanja u Čehoslovačkoj. Shvativši izjave iz Beograda kao jasan znak potpore, a uvidjevši da će im u fazi koja slijedi biti potreban svaki saveznik, čehoslovačko se rukovodstvo napokon odlučuje za konkretiziranje i intenziviranje odnosa s Jugoslavijom. Unatoč određenim nedoumicama u vezi s daljnjim razvojem čehoslovačkog društva, dvojbi oko pružanja potpore čehoslovačkom rukovodstvu kada je u pitanju bilo poštivanje teritorijalnog integriteta i državnog suvereniteta, unutar jugoslavenskog rukovodstva nije bilo. S takvom porukom Josip Broz Tito dolazi u Prag 9. kolovoza 1968.⁶⁷

⁶⁶ Klasić, Hrvoje, *Jugoslavija i svijet 1968.*, str. 381.

⁶⁷ Isto, str. 382-387.

Dvodnevni boravak jugoslavenske delegacije u Pragu iskorišten je kako bi se još jednom dala potpora čehoslovačkom rukovodstvu i radničkoj klasi Čehoslovačke. I čehoslovačka i jugoslavenska strana nastojale su svojim izjavama ne izazivati neželjene reakcije Sovjetskog Saveza. Tako se npr. u službenim priopćenjima nigdje izravno ne spominje jedan od glavnih povoda Titova dolaska, tj. moguća vojna intervencija članica Varšavskog bloka na Čehoslovačku. Pet dana nakon Tita potporu čehoslovačkom rukovodstvu u Prag došao je izraziti i rumunjski lider Nicolae Ceausescu. Istodobno s boravkom rumunjske delegacije u Pragu, u Moskvi se održavalo trodnevno zasjedanje Politbiroa CK KPSS-a. Zadnjeg dana zasjedanja (17.8.) sovjetsko je rukovodstvo donijelo odluku o pružanju vojne pomoći KPČ-u i narodu Čehoslovačke.⁶⁸

U noći 20. na 21. kolovoza 1968. armije pet zemalja članica Varšavskog bloka izvršile su vojnu agresiju na Čehoslovačku. Bila je to kulminacija pritiska na čehoslovačko političko vodstvo s ciljem zaustavljanja ekonomskih, političkih i društvenih promjena započetih u toj zemlji početkom 1968. godine. Iako se intervenciju opravdavalo kao interni problem Istočnog bloka, zanimanje odnosno reakcije na intervenciju poprimile su puno širi odjek. Zemlja koja je s posebnim zanimanjem pratila razvoj situacije u Čehoslovačkoj prije, tijekom i posebno nakon intervencije bila je Jugoslavija. Jedan od razloga za pojačano zanimanje bila je i činjenica da su mnogi upravo u Jugoslaviji vidjeli glavnog inicijatora promjena u Čehoslovačkoj. Svjestan ozbiljnosti novonastale situacije, Tito odmah reagira i na Brijune poziva politički i državni vrh Jugoslavije. Ocjenjujući stanje u Čehoslovačkoj nakon svog nedavnog posjeta, Tito je naglasio kako nije bilo nikakvog razloga za vojnu intervenciju. Prema njegovim riječima, niti je bio ugrožen socijalizam u Čehoslovačkoj niti su bile ugrožene njezine zapadne granice. A upravo su ova dva argumenta iskorištena kao opravdanje za intervenciju. Međutim, puno više od budućnosti Čehoslovačke Tita je brinula budućnost Jugoslavije. „Ne radi se samo o Čehoslovačkoj već u stvari i o nama. Jer, mi smo zapravo protagonisti otpora sovjetskom rukovodstvu sa svojim unutarnjim razvojem, sa svojom dosadašnjom upornošću u sprečavanju miješanja u naše unutarnje stvari. I razumije se, oni vršeći agresiju na Čehoslovačku, ne znači da neće jednog dana udariti i na nas... Zato trebamo biti uvjereni da ne možemo mirno spavati“, upozoravao je jugoslavenski predsjednik.⁶⁹

⁶⁸ Klasić, Hrvoje, *Jugoslavija i svijet 1968.*, str. 388-389.

⁶⁹ Isto, str. 407-409.

Gledajući s jugoslavenskog aspekta, vojna intervencija na Čehoslovačku dogodila se u vrlo nepovoljnom trenutku. Gospodarska reforma nije donosila očekivane rezultate, nezadovoljstvo i kritike sve su izraženiji. Samo dva mjeseca ranije studenti se bune protiv stanja u društvu i zahtijevaju smjene odgovornih političara. Državni vrh imao je težak zadatak. Zemlju se moralo vojno, politički i moralno pripremiti na moguću agresiju. Unatoč nagomilanim problemima, trebalo je ponovo homogenizirati društvo, vratiti vjeru u političko rukovodstvo i uspostaviti atmosferu nepobjedivosti. A sve to na način da potencijalni agresor ponašanje Jugoslavije ne shvati kao dodatnu provokaciju.⁷⁰

22. kolovoza 1968. na Trgu Marxa i Engelsa u Beogradu održan je veliki miting. Na mitingu je iskazana apsolutna potpora čehoslovačkom rukovodstvu s Dubčekom na čelu, kako od službenih govornika tako i od 250 tisuća prisutnih građana. Upravo to jedinstvo naroda i vlasti bio je neophodan preduvjet za bilo kakve daljnje aktivnosti. Zadovoljstvo normalizacijom odnosa u Čehoslovačkoj izmjenjivalo se sa strahom da bi se sličan scenarij ubrzo mogao odigrati u Jugoslaviji. Zbog toga se s riječi krenulo na djela i započelo s konkretnim aktivnostima u svrhu obrane zemlje od moguće agresije. Umjesto smirivanja, jugoslavensko-sovjetski odnosi nastavili su se zaoštavati i to posebno nakon što se situacija u samoj Čehoslovačkoj počela normalizirati. Leonid Brežnjev odlučio se osobno obratiti Titu. U pismu poslanom 17. listopada 1968. generalni sekretar CK KPSS-a ističe kako su „u razvoju sovjetsko-jugoslavenskih odnosa u posljednje vrijeme nikle zabrinjavajuće i opasne pojave“. Brežnjev za eskalaciju zaoštavanja krivi isključivo jugoslavensku stranu koja se u antisovjetskoj kampanji služi širenjem „provokativnih i neosnovanih izmišljotina“. Brežnjevljevo pismo shvaćeno je ozbiljno, ali ne i sa strahom. Jugoslavija je u tom periodu težište diplomatskih aktivnosti usmjerila prema SAD-u. S druge strane, iako se radilo o maloj zemlji, koja ni vojno ni politički nije bila američka saveznica, činjenica da bi SSSR njezinom okupacijom poremetio ravnotežu snaga bila je dovoljna da SAD ne ostane po strani. Intervencija na Jugoslaviju imala bi, po mišljenju Amerikanaca, velike posljedice. Okupacija Jugoslavije i izlazak SSSR-a na Jadransko more poremetili bi ravnotežu snaga. U tu svrhu izrađen je i akcijski plan „Pomoć Jugoslaviji u slučaju sovjetskih vojnih pritisaka“. S vremenom je opasnost od intervencije slabjela te pozicija Jugoslavije više nije bila ugrožena, a vrijeme će pokazati da je Jugoslavija iz cijele situacije izvukla više koristi nego štete.⁷¹

⁷⁰ Klasić, Hrvoje, *Jugoslavija i svijet 1968.*, str. 409.

⁷¹ Isto, str. 436-441.

5. Međunarodni odnosi s Kinom

Jugoslavija prije rata nije imala diplomatske odnose s Kinom, jedino je postojao počasni konzul u Šangaju, a i ostale veze s Kinom bile su vrlo oskudne. Pobjeda revolucije u Kini uslijedila je u vrijeme kada su jugoslavenski odnosi sa Sovjetskim Savezom i s njim udruženim zemljama bili vrlo loši. To je bilo krajem 1949. godine, dakle, u vrijeme punog zamaha konfrontacije sa zemljama Informbiroa. No, tada postojeće stanje i solidarnost Komunističke partije Kine s osudom Jugoslavije još prije formiranja vlade u Pekingu učinili su praktički nemogućim da se bilo kakvim normalnim diplomatskim kanalom priopći stav Jugoslavije prema novoj vladi. Tek je 1954. godine došlo do potpisivanja sporazuma o uspostavi diplomatskih odnosa između kineskog i jugoslavenskog veleposlanstva u Moskvi. Postupak iz 1954. godine bio je inspiriran željom da se pokaže da Jugoslavija, bez obzira na neizazvano neprijateljsko držanje KP Kine, ne želi ništa drugo nego dobre odnose i normalne diplomatske veze s novom i velikom socijalističkom zemljom.⁷²

Pogoršanje odnosa dolazi krajem pedesetih godina usporedo s pogoršanjem odnosa između Jugoslavije i SSSR-a u vezi sa Sedmim kongresom i usvajanjem novog programa SKJ, početkom 1958. godine. Tada je Kina, usporedo sa SSSR-om, optužila Jugoslaviju i njezin Savez komunista za revizionizam. No to je i vrijeme kada dolazi i do sve oštrijeg sukobljavanja Kine i SSSR-a, čiji stručnjaci 1960. napuštaju Kinu. Karakteristično je za taj period da ubrzo nakon prvih kritika i napada na SKJ i Jugoslaviju iz Kine, koji su bili u skladu s onima iz Moskve, počinju se čuti i drugačiji glasovi s te strane. Sve češće ti napadi na Jugoslaviju zvuče čudno, jer se njihov sadržaj sve više odnosi na SSSR, a ne na samu Jugoslaviju. Štoviše, ponekad se i citati sovjetskih političara ili novina pripisuju Jugoslaviji. To je period najžešćih napada na Jugoslaviju, koja se ponekad optužuje za suučesništvo u izdaji kojom rukovodi SSSR. U velikoj se mjeri tu koristi okolnost da u okviru općeg popuštanja u svijetu dolazi i do poboljšanja odnosa između Jugoslavije i SAD-a, uključujući i Titov posjet SAD-u 1963. godine, kojom prilikom je on govorio i pred Generalnom skupštinom Ujedinjenih naroda o nesvrstavanju.⁷³

⁷² Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, str. 211.

⁷³ Isto, str. 214-215.

Politika nesvrstavanja bila je u tom periodu posebno meta kineskih napada. Uzevši u obzir da je period prve polovice šezdesetih godina bio najaktivniji i najznačajniji u nastojanjima Jugoslavije da okupi nesvrstane zemlje u zajedničku akciju, postaje mnogo razumljivije što je to izazvalo žestoke napade iz Kine. Kina je u to vrijeme otvoreno zagovarala čak oružani sukob u borbi manje razvijenog dijela svijeta protiv imperijalizma u razvijenim zemljama i „socijal-imperijalista“ u SSSR-u.⁷⁴

Tek poslije ponovnog okretanja Kine prema vanjskom svijetu, 1969. godine, počinju se ponovno življe razvijati i odnosi između Kine i Jugoslavije. Počinju se popunjavati mjesta u jugoslavenskom veleposlanstvu u Pekingu i kineskom veleposlanstvu u Beogradu. Na čelo veleposlanstava dolaze veleposlanici i počinje razmjena delegacija kako iz domena ekonomije i kulture, tako i državne politike, uključujući visoke državne dužnosnike. U Kini je i dalje postojalo nepovjerenje i u suštini negativan stav kako prema unutarnjem razvoju u Jugoslaviji, samoupravnom socijalizmu, tako i prema razvijanju i jačanju politike nesvrstavanja, što je ograničilo razvoj inače dobrih međusobnih odnosa. Jugoslavija je, bez obzira na stavove Kine prema njoj i različita gledanja u drugim pitanjima, inzistirala na pravu Narodne Republike Kine da zauzme mjesto u Ujedinjenim narodima. Ona se istovremeno protivila svim pokušajima da se u međunarodnom komunističkom pokretu stvori neki neprijateljski front protiv Kine. Stav Jugoslavije prema položaju Kine u međunarodnom radničkom i revolucionarnom pokretu bio je zasnovan na općim načelima kojih se SKJ držao prema međunarodnoj suradnji komunističkih partija. Jugoslavija je jednako pozdravila poboljšanje odnosa između Kine i SAD-a početkom sedamdesetih godina. Osim nastavljenog sukoba sa SSSR-om, Kina u tom najnovijem periodu, u sedamdesetim godinama, također nije uspjela postići sporazum s Indijom. Odnosi između dvije velike azijske zemlje bili su zategnuti i to je bio još jedan slučaj u kojem je Jugoslavija došla u situaciju da razvija dobre odnose s jednom zemljom koja je bila u sporu sa zemljom koja je imala tradicionalno dobre odnose s Jugoslavijom. Ovom prilikom, kao i u svim drugim slučajevima, Jugoslavija se držala svog stava i načela da je vanjska politika svake zemlje njezin izbor i da ne treba biti predmet rasprava s trećim zemljama. No i Kina i Jugoslavija shvatile su da je potrebno pronalaziti mogućnosti za razvijanje dobrih, pa i prijateljskih odnosa među zemljama koje nemaju ista stajališta u pojedinim pitanjima, pa makar bila riječ i o stvarima vrlo značajnim za društveni i politički razvoj.⁷⁵

⁷⁴ Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, str. 215.

⁷⁵ Isto, str. 217-219.

6. Međunarodni odnosi s Vatikanom

Odnosi Svete Stolice i Jugoslavije bili su napeti cijelo vrijeme od kraja II. svjetskog rata, do samog prekida diplomatskih odnosa 1952. Jugoslavenska vlast je sustavno optuživala Svetu Stolicu za sve probleme koje je imala s Katoličkom crkvom u Jugoslaviji, ali i za druge probleme međunarodnog karaktera, od optužbi za klevetanje jugoslavenskih vlasti u svijetu do optužbi da Sveta Stolica stoji iza rješenja pitanja Julijske krajine i samog Trsta, s kojim Jugoslavija nije bila zadovoljna. Istovremeno, Sveta Stolica nije nikako mogla prihvatiti komunističku vlast u Jugoslaviji, a posebice njezin odnos prema Katoličkoj crkvi, a osobito prema nadbiskupu Stepincu. U razdoblju od prekida diplomatskih odnosa do 1960. godine u odnosima između Katoličke crkve i jugoslavenske vlade nije bilo ni značajnih sukoba, ali ni konkretnijih poticaja za sređivanje tih odnosa.⁷⁶

Nakon smrti pape Pija XII. koji je umro 1958., te nakon smrti kardinala Alojzija Stepinca 1960. godine, predstavnici jugoslavenske državne vlasti željeli su dokazati da su oni bili glavni krivci za loše crkveno-državne odnose, te su odmah u javnost puštene najave da vlada želi poboljšanje odnosa s Katoličkom crkvom. Sveta Stolica je inicijativi Jugoslavije pristupila suzdržano te je smatrala da samo pitanje početka razgovora treba još dobro proučiti, bez obzira na popuštanje koji su davali nadu za poboljšanje položaja Crkve u Jugoslaviji. Prve naznake mogućih pregovora između jugoslavenske vlade i Svete Stolice pojavile su se početkom 1963. godine, kada je jugoslavenski veleposlanik u Rimu, Ivo Vejvoda, izrazio želju jugoslavenske vlade za kontaktima sa Svetom Stolicom. No, do prvih susreta koji su imali neformalni istražiteljski karakter, došlo je u svibnju 1963. godine, u kojima je jugoslavensku stranu zastupao ministar savjetnik veleposlanstva u Rimu, Nikola Mandić. Novi papa Pavao VI., koji je u lipnju 1963. godine naslijedio preminulog Ivana XXIII., ovlastio je svoje suradnike da se nastave kontakti neformalnog karaktera. Prvi službeni pregovori između predstavnika Svete Stolice i jugoslavenske vlade započeli su 14. siječnja 1965. godine, dolaskom izaslanstva Svete Stolice u Beograd.⁷⁷

⁷⁶ Akmadža, Miroslav, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, Otokar Keršovani, Rijeka 2004., str. 112.

⁷⁷ Akmadža, Miroslav, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine*, Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić“, Zagreb 2003., str. 60-65.

Na pregovore je u velikoj mjeri utjecalo i održavanje II. vatikanskog sabora s kojeg su stizali novi tonovi, koji su posebice najavljivali otvaranje razgovora s bezvjcima, odnosno bezvjerskim društvima. Sve to skupa najavljivalo je mogućnost potpisivanja sporazuma između Vatikana i Jugoslavije u smjeru poboljšanja međusobnih odnosa, odnosno poboljšanja položaja Katoličke crkve u Jugoslaviji. Pregovori su nastavljeni u Rimu 9. i 10. prosinca 1965. godine. Jugoslavenska vlada je odbacila mogućnost ponovne uspostave diplomatskih odnosa bez potpisivanja sporazuma. Kardinal Šeper i ostali biskupi, nisu vidjeli neku korist u sporazumu koji u biti ništa ne mijenja, jer vlada ustraje na općim pravnim okvirima bez ikakvog posebnog sporazuma s Katoličkom crkvom. Papa je 26. svibnja 1966. godine primio kardinala Šepera koji mu je predao predstavku protiv potpisivanja protokola, te je predložio odgodu, tj. novo promišljanje o cijelom pitanju. Na kraju je kardinal Šeper, poštujući volju Svetog Oca, predložio da dokumenti pa i potpisani, ne budu objavljeni. No, bilo je nemoguće ne objaviti dokumente, s obzirom na to da ih može objaviti jugoslavenska strana. Odluka o potpisivanju sporazuma ipak je donesena, jer se smatralo da bi nepotpisivanje dovelo Katoličku crkvu u Jugoslaviji u još teži položaj nego prije.⁷⁸

U Beogradu je 25. lipnja 1966. potpisan *Protokol* o razgovorima koji su vođeni između predstavnika vlade SFRJ i predstavnika Svete Stolice u cilju sređivanja odnosa između jugoslavenske vlade i Katoličke crkve. Tim je *Protokolom* potvrđeno da su se vlade SFRJ i Svete Stolice sporazumjele o razmjeni poluslužbenih predstavnika. Prema sporazumu, Sveta Stolica trebala je odrediti apostolskog izaslanika sa sjedištem u Beogradu, koji će istovremeno imati dužnost izaslanika pri Svetoj Stolicu. Predviđeno je da oba izaslanika uživaju povlastice i imunitet koji pripadaju pravim diplomatskim predstavnicima. U samom tekstu *Protokola*, među ostalim, stoji da vlada SFRJ u okviru ustavnih i zakonskih načela jamči Katoličkoj crkvi u Jugoslaviji slobodno vršenje vjerskih poslova i vjerskih obreda. Da će nadležni organi društveno-političkih zajednica osigurati svim građanima, bez ikakve razlike, dosljednu primjenu zakona koji osiguravaju poštivanje slobode savjesti i slobode vjeroispovijesti. Vlada uvažava kompetencije Svete Stolice nad Katoličkom crkvom u Jugoslaviji u pitanjima crkvenog karaktera, ako nisu u suprotnosti s unutarnjim poretkom SFRJ. Biskupima Katoličke crkve u Jugoslaviji zajamčena je mogućnost održavanja kontakata sa Svetom Stolicom, smatrajući da ti kontakti trebaju imati isključivo vjerski karakter.⁷⁹

⁷⁸ Akmadža, Miroslav, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi*, str. 65-75.

⁷⁹ Akmadža, Miroslav, *Katolička crkva u Hrvatskoj*, str. 310.

S druge strane, Sveta Stolica je potvrdila načelan stav da se djelatnost katoličkih svećenika, treba odvijati u vjerskim i crkvenim okvirima, te da u skladu s tim ne mogu zlorabiti svoje vjerske i crkvene dužnosti u svrhe koje bi imale stvarni politički karakter. Izrazila je spremnost uzimanja na razmatranje slučajeva koje bi vlada SFRJ smatrala potrebnim da joj ukaže. Sveta Stolica je – u skladu s načelima katoličkog morala – istaknula da ne odobrava i osuđuje svaki čin, ma od koga počinjen, političkog terorizma ili sličnih kriminalnih oblika nasilja. U skladu s tim, u slučaju da vlada SFRJ ocijeni da su neki svećenici sudjelovali u takvim akcijama na štetu SFRJ i smatra potrebnim da na to ukaže Svetoj Stolici ona je izrazila spremnost uzimanja u razmatranje takvih zbivanja radi preuzimanja postupka i možebitnih mjera koje Kanonsko pravo predviđa za takve slučajeve. U ime Svete Stolice *Protokol* je potpisao mons. Agostino Casaroli, podtajnik Kongregacije za izvanredne crkvene poslove, a u ime vlade SFRJ Milutin Morača, član SIV-a i predsjednik Savezne komisije za vjerska pitanja.⁸⁰

Potpisivanjem *Protokola* Jugoslavija je postala prva socijalistička zemlja koja je uspostavila diplomatske odnose sa Svetom Stolicom. Odnosi između Jugoslavije i Svete Stolice bili su vrlo značajni ne samo u bilateralnom smislu, nego i u ondašnjem kontekstu međunarodnih odnosa s obzirom na oštru podjelu svijeta na vojno-političke blokove. Papa Pavao VI. više puta je isticao važnost *Protokola* kao jamstva prava katoličke zajednice u Jugoslaviji. Komunistički režim, s druge strane, bio je zadovoljan dijelom *Protokola* o nemiješanju Katoličke crkve u politiku. Do potpune uspostave diplomatskih odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije došlo je 1970. godine kada su oni podignuti na veleposlaničku razinu. Vrhunac odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije predstavlja posjet Josipa Broza Tita Vatikanu 29. ožujka 1971. Tito je bio prvi i jedini predsjednik jedne komunističke države službeno primljen u Vatikanu. Pozdravni govori predsjednika Tita i pape Pavla VI. bili su vrlo različiti. Dok Pavao VI. spominje vjerske i ljudske slobode, koje bi trebale postojati i u Jugoslaviji na osnovi njezina ustava, Tito je govorio isključivo o međunarodnoj politici. Susret Tita kao šefa socijalističke države i pape kao suverena vatikanske države i poglavara najveće vjerske zajednice imao je u to vrijeme povijesno značenje i bio je praćen u cijelom svijetu.⁸¹

⁸⁰ Akmadža, Miroslav, *Katolička crkva u Hrvatskoj*, str. 310.

⁸¹ Tomašević, Silvije, *Tito u Vatikanu*, Profil, Zagreb 2011., str. 11-19.

7. Međunarodni odnosi s Italijom

Jugoslavensko-talijanski odnosi u vremenu nakon 1954. do 1974. godine, uz sve svoje uspone i padove, ipak se mogu ocijeniti stabilnima. To je očito na međudržavnom planu, u diplomatskim odnosima, ali i na užem, regionalnom, sjevernojadranskom, tršćanskom području, gdje je traumatična povijest ostavila bolne ožiljke, a novo vrijeme, s novim realnijim i prihvatljivijim političkim odrednicama donosi ipak nove vjetrove u odnosima dviju država. Trst je nakon Londonskog memoranduma 1954. godine postao grad u kojemu više nema izrazitih radikalnih međunacionalnih sukoba. U prilogu poboljšanja bilateralnih odnosa idu i mnogi uspjesi dviju diplomacija. Tako je 1963. sklopljen Trgovački sporazum, uspješno su zaključeni pregovori o epikontinentalnom pojasu 1968., a postoje i sve brojniji diplomatski susreti i razgovori vodećih talijanskih i jugoslavenskih dužnosnika. Jugoslavensko-talijanska gospodarska razmjena u znatnom je porastu, pojedine gospodarske grane, kao npr. turizam, a i pitanja kulturne veze, postaju nezaobilazni čimbenici stabilnosti i prijateljske, dobrosusjedske suradnje dviju država.⁸²

Talijanska je vlada Jugoslaviji 1974. u nekoliko navrata uručila diplomatske note, u kojima ponovno otvara međunarodnopravna rješenja statusa tršćanskog područja, definiranog 1954. godine. Do novih bilateralnih pregovora i do potpisivanja novih ugovora došlo je 10. listopada 1975. godine u Osimu, kod Ancone u Italiji. Osimski se ugovor sastoji od dva temeljna sporazuma, kojima je definitivno uređen spor između Italije i Jugoslavije, ponajviše po pitanju uređenja državne granice u vezi s nekadašnjim Slobodnim teritorijem Trsta, ali su njima postavljeni i temelji za buduće ekonomske odnose između dvije zemlje. U Osimu su preuzete obaveze o maksimalno mogućoj zaštiti građana pripadnika manjina. Sporazumi su predviđali poboljšanje uvjeta života pograničnog stanovništva, dugoročnu industrijsku kooperaciju, zajednička ulaganja i razmjenu tehnologije. Sklapajući ove sporazume, Italija i Jugoslavija su pošle od ravnopravnosti država i dosljednog poštivanja suvereniteta i teritorijalnog integriteta. Sporazumi su postavili nove temelje međudržavnih odnosa Italije i Jugoslavije, a temeljem sukcesije međunarodnih ugovora, oni su postali temelj međudržavnih odnosa između Italije i Republike Hrvatske, te između Italije i Republike Slovenije 1991.⁸³

⁸² Vukas, Budislav, *Osimski sporazumi i hrvatsko-talijanski odnosi*, Pravni fakultet, Rijeka 2007., str. 43-45.

⁸³ Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije 1918-1978.*, str. 437.

8. Međunarodni odnosi sa SR Njemačkom i DDR-om

Tijekom pedesetih godina došlo je do normalizacije odnosa Jugoslavije sa zemljama oba bloka i s bivšim neprijateljskim zemljama. U vezi s tim treba podvući da je Jugoslavija bila među prvim zemljama koje su priznale Saveznu Republiku Njemačku i s njom uspostavila *de facto* diplomatske odnose čim je to pravno postalo moguće u vezi sa stavom velikih sila, 6. ožujka 1951. Uspostavljanje odnosa s Njemačkom Demokratskom Republikom (DDR) uslijedilo je kasnije (10. listopada 1957.). Do toga je došlo u vezi sa zategnutim odnosima sa zemljama Istočne Europe u ranim pedesetim godinama.⁸⁴

Priznanjem DDR-a 1957. godine, nastupilo je neprirodno stanje u odnosima sa SR Njemačkom, kada je ona prekinula diplomatske odnose s Jugoslavijom na osnovi tzv. Hallsteinove doktrine, kojom se zalagalo za prekidanjem diplomatskih odnosa sa svim državama koje budu priznale DDR. Tijekom šezdesetih godina odnosi između Jugoslavije i SR Njemačke, unatoč prekidu diplomatskih odnosa, postali su mnogo bolji nego odnosi s DDR-om. Jugoslavenske vlasti nisu se trudile unaprijediti odnose s DDR-om, no učinile su sve što je u danim političkim i međunarodnim odnosima bilo moguće da unaprijede svoje odnose sa SR Njemačkom. Ekonomska suradnja upravo je u tom periodu znatno narasla, a također i razvoj turizma, kao i privremeno zapošljavanje radnika iz Jugoslavije u SR Njemačkoj.⁸⁵ Razvoj tih odnosa, kao i razvoj kulturnih i drugih odnosa, pokazao je jalovost Hallsteinove doktrine te se ona krajem šezdesetih godina počinje napuštati nakon što je kancelar Willy Brandt započeo s provedbom *Ostpolitik* (istočne politike). Diplomatski odnosi između Jugoslavije i SR Njemačke ponovno su uspostavljeni 31. siječnja 1968. godine. Jugoslavija je nakon toga otvoreno i neposredno podržala politiku kancelara Brandta, što je došlo do izražaja prilikom posjeta predsjednika Tita SR Njemačkoj 11. listopada 1970. Odnosi između Jugoslavije i DDR-a ostali su pragmatični i nepovjerljivi, a dodatno zaoštavanje uslijedilo je nakon krize u Čehoslovačkoj. Istočnonjemački diplomati nisu uspjeli ostvariti svoj osnovni zadatak u Jugoslaviji – spriječiti ponovnu uspostavu odnosa Jugoslavije sa SR Njemačkom.⁸⁶

⁸⁴ Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, str. 168.

⁸⁵ Isto, str. 169.

⁸⁶ Nećak, Dušan, *Hallsteinova doktrina i Jugoslavija*, Srednja Europa, Zagreb 2004., str. 173.

9. Zaključak

Vanjska politika Jugoslavije 1960-ih i 1970-ih imala je jednu od presudnih uloga u očuvanju nezavisne Jugoslavije. U vremenu kada su dvije velesile, SAD i SSSR, vodile glavnu riječ u svjetskoj politici, Jugoslavija je pronašla način kako izaći iz njihove sjena, a da pritom nije izgubila nezavisnost svoje vanjske politike. Jugoslavija je odbacila mogućnost povezivanja s bilo kojim blokom te je krenula „trećim putem“. Jugoslavija je u Pokretu nesvrstanosti vidjela mogućnost izlaska iz izolacije u kojoj se našla 1950-ih. Jugoslavenski predsjednik Josip Broz Tito je zajedno s indijskim premijerom Jawaharlalom Nehruom te egipatskim predsjednikom Gamelom Abdelom Nasserom stvorio organizaciju koja je trebala biti oslonac svim zemljama koje nisu prihvaćale blokovsku politiku. Iako je sa svojim načelima miroljubive koegzistencije Pokret uspio okupiti više od 100 zemalja članica, brojni sukobi, ratovi i krize među članicama dokaz su da je unutar Pokreta vrlo rijetko postojala sloga i volja za rješavanjem gorućih svjetskih problema. Iako Pokret nesvrstanih nikada nije postao „veliki igrač“ u svjetskoj politici, on je omogućio malim i srednjim zemljama da se i njihov glas u svijetu čuje. Jugoslavija je bila predvodnica Pokreta nesvrstanih i jedina zemlja koja je cijelo vrijeme aktivno sudjelovala u radu Pokreta. Stječe se dojam da su brojne inicijative predsjednika Tita i jugoslavenskih diplomata bile jedini razlog zašto se Pokret nesvrstanih nije raspao svega nekoliko godina nakon njegova stvaranja na Beogradskoj konferenciji 1961. godine. Pokret nesvrstanih je omogućio Jugoslaviji sudjelovanje u svjetskim političkim zbivanjima. Jugoslavensko inzistiranje na načelima miroljubive koegzistencije otvarala su vrata suradnje s brojnim europskim i svjetskim zemljama. Zbog svega toga može se slobodno zaključiti da su šezdesete i sedamdesete godine 20. stoljeća bile zlatne godine jugoslavenske vanjske politike.

10. Popis literature

- 1) Akmadža, Miroslav, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.*, Otokar Keršovani, Rijeka 2004.
- 2) Akmadža, Miroslav, *Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine*, Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić“, Zagreb 2003.
- 3) Bilandžić, Dušan, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: glavni procesi 1919-1988.*, Školska knjiga, Zagreb 1985.
- 4) Bilandžić, Dušan, *Osnovne društvene promjene u Jugoslaviji i svijetu nakon drugoga svjetskog rata: 1945-1973.*, Školska knjiga, Zagreb 1973.
- 5) Bogetić, Olivera, *Nastanak i razvoj pokreta nesvrstanosti*, Export-press, Beograd 1981.
- 6) Jakovina, Tvrtko, *Socijalizam na američkoj pšenici*, Matica hrvatska, Zagreb 2002.
- 7) Jakovina, Tvrtko, *Treća strana Hladnog rata*, Fraktura, Zaprešić 2011.
- 8) Jakovina, Tvrtko, *Trenuci katarze: prijelomni događaji XX. stoljeća*, Fraktura, Zaprešić 2013.
- 9) Klasić, Hrvoje, *Jugoslavija i svijet 1968.*, Naklada Ljevak, Zagreb 2012.
- 10) Mates, Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, Nolit, Beograd 1976.
- 11) Matković, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije: 1918-1988., hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb 1988.
- 12) Nećak, Dušan, *Hallsteinova doktrina i Jugoslavija*, Srednja Europa, Zagreb 2004.
- 13) Petković, Ranko, *Nesvrstanost i Jugoslavija na pragu XXI. veka*, Školska knjiga, Zagreb 1989.
- 14) Petković, Ranko, *Nesvrstana Jugoslavija i savremeni svet, spoljna politika Jugoslavije: 1945-1985.*, Školska knjiga, Zagreb 1985.
- 15) Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije 1918-1978.*, Nolit, Beograd 1980.

- 16) Tadić, Bojana, *Osobnosti i dileme nesvrstanosti*, Komunist, Beograd 1982.
- 17) Tomašević, Silvije, *Tito u Vatikanu*, Profil, Zagreb 2011.
- 18) Vukas, Budislav, *Osimski sporazumi i hrvatsko-talijanski odnosi*, Pravni fakultet, Rijeka 2007.

Časopisi

- 1) Batović, Ante, Kasalo, Branko, „Britanski i američki izvori o smrti Josipa Broza Tita“, *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 44, br. 1, str. 7-22, Zagreb 2012.
- 2) Bogetić, Dragan, „Arapsko-izraelski rat 1967. godine i jugoslavensko-američki odnosi“, *Istorija 20. veka*, vol. 26, br. 1, str. 101-114, Beograd 2008.
- 3) Bogetić, Dragan, „Jugoslavensko-sovjetski odnosi početkom 60-ih godina“, *Istorija 20. veka*, vol. 29, br. 3, str. 205-220, Beograd 2011.
- 4) Bogetić, Dragan, „Kriza jugoslavenskog društva početkom 1970-ih i pitanje sovjetske pomoći opstanku Titova režima“, *Istorija 20. veka*, vol. 28, br. 2, str. 79-92, Beograd 2010.